

**ТҮРЭЛ
АРАДАЙНГАА
ЖЭНХЭНИ
ЁНО
ЗАНШАЛНУУДЫЕ
ДАГАЖА...**

9 н.

15 н.

**ЭТИГЭЛЭЙ
Хамбын
айладхалнууд**

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад Үнэн

Бүтэдэ арадай сонин

2012 оной
ноябриин 1
Четверг

№ 43 (21891)
(806)

Намарай
һүүлшын сагаан
нохой нарын 18
гарагай 5
www.burunen.ru

Буряад Үнэн

Ойн баярай үдэшэ

“ТЭРЭ ХАБАРАЙ УРГЫНУУД”

Редна-Нина БАЗАРОВАЙ фото

Иигэжэ нэрлэгдэһэн суута композитор, олон жэлдэ Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын театрай хүгжэмэй талаар даагшын харюусалгатай ажалтай байһан, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Владлен Данилович Пантаевай 70 наһанай ойдо зорюулагдаһан ойн баярай үдэшэ (хоёр үдэр) дуу, хүгжэмдэ дуратайшуулай сэдхэл ханааба, залуу наһыень һануулба. Юуб гэхэдэ, анхан театрта табигдаһан хүгжэм, дуута зүжэгүүдтэ бүри залууханууд ябаһан артистнууд, мүнөө мэдээжэ болоһон уран бэлигтэн хабаадажа, урма зоригьемнай бадаруулаа.

Г.Дашабыловай “Тэрэ хабарай ургынууд”, Б.Эрдыеевэй “Хазар хара һахал”, Ш-Н.Цыденжаповай “Инаг дуранай харгы”, “Инаг дуранай хүсэн”, бусад хүхюун, дорюун найруулгануудһаа арад соогоо тараһан дуунуудые Россиин арадай артистнууд Лариса Егорова, Марта Зориктуева, Михаил Елбонов, Нина Токуренова, Людмила Дугарова, Россиин габьяата артистнууд Дамба-Дугар Бочиктоев, Дарима Сангажапова, бусад дуулалдаба, шагнагшадые баясуулба.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

(Үргэлжэлэлынь 8-дахи нюурта).

ДУЛААСУУЛГЫН ХАҢА САГ СООГОО ЭХИЛЭЭ

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото

"14-дэхи ТТК" гэнэн бүлгэмдэ дулаагаар хангагдаһанай түлөө түлбэриень саг соонь оруулаагүй хотын ажлуугшад олон. Энэ болон бусад асуудалнууд тухай республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицын "14-дэхи ТТК" гэнэн бүлгэм хүрэтэр ошоожо, тэрэний генеральна директор Сергей Васильчук гэгшэтэй байра дээрнь хөөрэлдэһэн байна.

Өөрынгөө ээлжээндэ "14-дэхи ТТК" бүлгэмэй генеральна директор Сергей Васильчук Улаан-Үдэ хотын ажлуугшадые дулаагаар хангалгын мүнөөнэй байдал тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрөжэ үгөө.

Тэрэний хэлэнээр, байгша ондо дулаасуулгын хаһа ниислэл хотодо графигай ёһоор саг соогоо эхилээ. Нэрлэгдэгшэ бүлгэмдэ дулаа хэрэглэгшэд 650 миллион түхэриг үритэй. Энэ мүнгэнэй саг соонь оруулагдажа байбал, нэльбэн шэнэлэлгын хүдэлмэринүүд энэ бүлгэмдэ хэгдэжэ, ажал хүдэлмэриень хайжаруулжал байха ёһотой байгаа. Хэды тийгэбэшье, заһабарилгын хүдэлмэринүүд эндэ гол түлэб дүүргэгдэнхэй, гэбэшье дулаагаар хангадаг зарим объектуудтэ мүнөөшье болотороо үргэлжлөө.

Республикын толгойлогшо энэ уулзалгада урда жэлнүүдэй үри шэринүүдые түлүүлхэ эрид

шанга хэмжээнүүдые абаха тухай мэдүүлээ. Октябрийн 31-һээ заһабарилагдаһан долоодохи котлоагрегат хүдэлгэгдэжэ эхилхэ ёһотой. Хэрбээ ниислэл хотодо ямар нэгэн котлоагрегадай эбдэрээ һаа, дээрэ нэрлэгдэһэн хүсэ ехэтэй долоодохи котлоагрегадай ашаар дулаагаар хангалга таһалдуулагдаһа болохо юм.

Энээнһээ гадна Президент халуун уһа дамжуулдаг соргоноудай хабсаргагдажа болон нэльбэн шэнэлэгдэжэ байһан хоёр объектуудтэ хүрэжэ, хэрэг байдалтайнь танилсаһан байна.

Эльвира ДАМБАЕВА.

Буряад хэлэ хамгаалга болон хүгжөөлгэ

ХЭЛЭН ТУХАЙ ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТА ДУРАДХАГДАБА

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгдэхи орлогшо И.Егоровой хүтэлбэри дорой Буряад хэлэ хүгжөөлгын комиссин зүблөөн үнгэрөө. Буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар хэгдэһэн ажал хэрэгүүдэй тоосоо соёлой министр Т.Цыбиков болон эрдэм нуралсалай министр А.Дамдинов хоёр хэбэ. Мүн тиихэдэ үндэһэтэдэй харилсаанай болон эрхэтэдэй эдэбхи хүгжөөлгын талаар хорооной түрүүлэгшэ М. Харитонов 2011-2014 онуудта бээлүүлэгдэжэ байһан буряад хэлэнэй хүгжэлтын программын ябаса тухай элид хээ.

Үнгэрһэн сагай хугасаанда соёлой албан зургаанда ябуулагдаһан ажал тухай тоосоод, Тимур Цыбиков FM радио буряад хэлэн дээрэ байгуулгын шухала үүрэг тухай тэмдэглэбэ. Мүнөө Буряад орон дотор дам-

жуулагдадаг 7 радиостанцинууд булта Москваһаа гарадаг.

- Тэдэнэр буряад дуу хүгжэм дамжуулнагүй, "формат" тааранагүй гэдэг. Тийгэжэ олон жэлэй туршда манай нютагай хүгжэмшэд болон дуушдай бүтээлнүүд радио - агаарай долгиндо табигданагүй.

Соёлой министрэй хэлэһээр, радиогой дамжуулдаг сагы нэмбэл, үндэһэн соёлой хүгжэлтэдэ болон буряад хэлэндэ дадхаалгада һайн нүлөө үзүүлхэ.

Алдар Дамдинов Эрдэм нуралсалай министрствые буряад хэлэнэй хүгжэлтын программы бээлүүлгын хүтэлбэри эрхилдэг албан зургаан гэшэ гэжэ тэмдэглэбэ. Министр Гүрэнэй программын гол үндэһэ бүридхэгшэ асуудал онсолжо, "Буряад Республикын арадуудай хэлэн тухай" Хуулийн 21-дэхи статъяда хубилалта оруулха тухай һанамжалаа.

Гэртэһинэй дураар буряад хэлэ үзэлгын асуудал шиид-

хэгдэжэ гэнэн мэдүүлэл хуули соһоо абажа хаяжа хэрэгтэй. Жэлһээ жэлдэ буряад хэлэнэй багшын мэргэжэлдэ һураха һурагшад үсөөрнэ. Гэхэтэй хамта үндэһэн һургуули дүүргэһэн һурагшад саашадаа элдэб дээдэ һургуулинуудта орожо шадахагүй гэжэ хэлсэдэг болонхой.

Түрэл хэлэндэ һургаа онсо методико, онол арга байгуулха шухала гэжэ министр хэлэбэ.

Буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар хэдэн һанамжа, дурадхалнууд хэлсэгдээ. БГУ-гай Зүүн зүгэй факультэдэй декан, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор **Полина Дашинимаева:**

- Гүрэнэй 2 хэлэ адлихан тэнсүүлэн хүгжөөхэ гэбэл, математика, физикэ, химийн хэшээлнүүдые нэгэ долоон хоногто ород, нүгөө долоон хоногто буряад хэлэн дээрэ һургаа хэрэгтэй,- гэжэ дурадхаба.

Буряад хэлэ муугаар хүн мэдэнэ, энэнь хадаа буряадүүд гэртээ түрэлхи хэлэн дээрээ

хөөрэлдэдэггүй ушарһаа дулдыдана гэжэ хэлсэдэг болонхой. Энээн тухай соёлой министр **Тимур Цыбиков** иигэжэ хэлэһэн байна:

- Мүнөө үеын түрэлхидэй буряадаар дуугаржа шадаашьегүй һаа, манай үхибүүдтэ буряад хэлэ һайнаар шудалха арга боломжо бии. Буряад үхибүүд ямар бэрхээр англи, француз, испан хэлэ шудалаад, сээрээр дуугардаг болодог гэшэбэ, зүгөөр тэдэнэй гэртэһин хари хэлэнүүдые мэдэнгүй ха юм. Тиймэнһээ буряад хэлэ шудалха онол арга хэрэгтэй, ямарһые яһатанай үхибүүд буряад хэлэ адлихан шудалха ёһотой. Элдэб хэлэ шудалһан үхибүүд интеллектуальна хүгжэлтэ абадаг ха юм.

Правительствын Түрүүлэгшын Нэгдэхи орлогшо **Иннокентий Егоров** зүблөөнэй дүн согсолбо:

- Хуули элдэб ондоогоор тайлбарилжа болохогүй. Яагаад бэшээтэйб, тэрэ шэгтэнь ойлгохо. Энэ ехэ шухала шиидхэгдэхэ асуудал. Хүн бүхэн шудалха хэлэеэ

өөрөө шэлэн абаха ёһотой бшуу. Бидэ хүниие иджажа, баалажа байха аргагүйбди. Эрдэмтэдтэй суг хамта энэ асуудал шиидхэхэ хэрэгтэй. Багшанар юун гэхэб? Бултадаа эб нэгэдэн хэлсэжэ, комиссийн ээлжээтэ зүблөөн дээрэ энэ асуудалаар шиидхэбэри абаха ёһотойбди.

Зүблөөнэй удаадахи асуудал хадаа буряад хэлэнэй тайлбари толи хэблэлгэ тухай хэлсэгдээ. 50 гаран шахуу жэлэй туршдаа энэ толи бэлдэгдэжэ, одоол нара харахань. 900 мянган түхэриг энэ хэрэгтэ һомологдоо. Зүгөөр энэ мүнгэндэ оройдоол 1000 хэнэг толи хэблэхэ аргатай. Энэ хэблэлдэ бэлдэгдэжэ байһан толи хадаа нэгдэхи боти болоно. Тэрээн соо "А" үзэгһөө "О" үзэг хүрэтэр үгэнүүд ороно. Харин удаадахи, хоёрдох боти соо буряад "Өө" үзэгһөө эхилээд, "Я" үзэг хүрэтэр үгэнүүдэй тайлбари үгтэхэ. Түрүүлшын боти 600 хуудаһанһаа бүридэжэ, бүрин академическэ толи болохо юм.

Цырегема САМПИЛОВА.

ҺУРГУУЛИНУУД НЭЛЬБЭН ШЭНЭЛЭГДЭХЭ

«нуралсалые нэльбэн шэнэлэггэ» гэнэн программын ёһоор республикынай бүхы һургуулинуудта али зэргын тухаламжа үзүүлэгдэхэ. Энээн тухай **"Единая Россия"** партиин Буряадтахи таһагай секретарь Владимир Павлов болон Буряад Республикын эрдэм нуралсалай министрэй орлогшо Николай Мошкин гэгшэд мэдүүлбэ.

- һүүлэй арба гаран жэл

соо манай нуралсалай гуламтануудые нэльбэн шэнэлэгын асуудал гарадаггүй байгаа. Тийгэжэ 2011 оной апрелин 4-дэ манай партиин ударидагша Владимир Путин иимэ тухай программа абаһанаа мэдүүлээ. Бидэшье баһа эндэ энээн тухай хөөрэлдөөбди, тэрэниие бээлүүлхэ талаар шиидхэбэри абтаа һэн, - гэжэ Владимир Павлов мэдүүлнэ.

Николай Мошкиной хэлэнээр, 2011 болон

2012 онуудта федеральна бюджетдэһэ манай республикада 1 миллиард гаран түхэриг дамжуулагдаа. Тэрэ мүнгэнэй тухаламжаар олон һургуулинуудай байшанууд заһабарилагдаа. Мүн тиихэдэ номой сангуудай жаса бэхижүүлэгдээ, эхин болон ахамад классуудай нуралсалай хэрэгсэлнүүд, эдэе буйлуулгын оньһон техникэ, автобусууд, спортын инвентарь абтаа.

Борис БАЛДАНОВ.

Авторай фото-зураг

БУРЯАДАЙ БАРИЛДААНАЙ АЛТАН ОЙДО

Яхадай суута хоригшо Дмитрий Коркиной дурасхаалай мурьсөөндэ Буряад ороной барилдаашан Александр Богомоев турүүлжэ гараба. **А.Богомоев** удаань Грозный хотодо болоһон уласхоорондын мурьсөөндэ баһа илалта туйлаһан байна.

Благовещенскдэ, Бүхэроссийн мурьсөөндэ Солбон Дыржинов, Михаил Мадасов болон Мэргэн Дугарцыренов түрүү һуури эзэлээ. Россиин спортын мастерай норматив дүүргэһэн эдэ залуу барилдаашад Буряад орондо дүрэ буляалдалгын барилдаанай хүгжөөр 50 жэлэй алтан ойдо амжалтата зорюулна.

НЭГЭ МҮНГЭН, ДҮРБЭН ХҮРЭЛ МЕДАЛЬНУУД

Хабаровск хотодо үнгэрһэн Ерофей Хабаровай дурасхаалай Бүхэроссийн дүрэ буляалдалгын барилдаагаар мурьсөөндэ Сибирь болон Алас Дурна зүгэй найман хизаар, можын 130 барилдаашад хабаадаһан байна.

60 кг хүрэтэр шэгнүүртэ Санжай Дамбаев, Булат Айсуев табадахи һуури эзэлээ. Харин Чингис Тиленбаев, Николай Жаргалов, Соёл Шагдаров гэгшэд өөр өөрын шэгнүүртэ 3-дахи һуури эзэлжэ шадаа. Залуу барилдаашан Аюша Жаповай мүнгэн медальда хүртэхэдэ, нютагайн мэ-

дээжэ хоригшо, СССР-эй спортын мастер Аюр Цырендоржиев ехэтэ баярлана һэн.

Энэ мурьсөөнэй финалда диилэһэн барилдаашад Россиин спортын мастерай нэрэ зэргэдэ хүртэдэг юм. БГУ-гай оюутан Энхэ Абидуев 66 кг хүрэтэр шэгнүүртэ 3-дахи һуурида гараа. 9-дэхи СДЮСШОР-ой тренер Гомбо Шагдуржаповай шаби, БГУ-гай оюутан Жаргал Бальжинимаев 55 кг хүрэтэр шэгнүүртэ хоёрдох боти һуурида гараһан байна.

Хүндэ шэгнүүртэ Агын тойрогой түлөөлэгшэ спортын мастер Зорикто Жамбалов илалта туйлаа.

Мэдээжэ хоригшо, СССР-эй спортын мастер Чимит Гомбоев залуу барилдаашадай бэлдэхэл тухай иигэжэ хэлэнэ:

"Манай залуу хүбүүд физическэ талаар түригдэнэ, мүн хибэс дээрэ барилдаанай элдэб арга дүрэ хэрэглэжэ шаданагүй. Техникэнь ямарһыегүй һайн аад лэ, тактикийн талаар һула бэлдхэлтэй гээд һанагдана. Саашадаа һорилгодоо ехэ анхрал хандуулжа, эсэшгүйгөөр хибэс дээрэ шэнэ арга дүрэнүүдые шудалхыень хүсэнэб".

Энэ һанамжыень бүримүһэн дэмжээд, манай барилдаашад болон һоригшодто шэнэ амжалта туйлахыень хүсээл даа.

Валерий СЫДЕЕВ, Россиин габьяата тренер.

Туяна САМБЯЛОВА оршуулба.

Хүдөө нууринуудаа нэргээл!

МУХАР-ШЭБЭРЭЙХИДЭЙ ШЭНЭ СЭСЭРЛИГҮҮД

Үнгэрхэн долоон хоногтой эхиндэ Мухар-Шэбэрэй аймагаар ябахдаа, Буряад Республикын Толгойлогшо-Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав Наговицын олон тоото хэмжээ ябуулгануудта хабаадаа гэжэ урдахи дугаартаа манай сонин мэдүүлэн байна.

**СУУЛГЫНХИДАЙ
ЕХЭ БАЯР**

Тус нууринай 600 гаран ажаһуугшад үшөө совет үеһөө хойшо иимэ гоё, һаруул хүүгэдэй сэсэрлиг хүлээн байна. Суулгын олон хүүгэд хуушан сэсэрлигтэ ябажа, һуралсалай харгыда гарадаг һэн. Хэдэн жэлэй саана энэ-эниень Роспотребнадзор хаажа, хүнэй ажамидалалда аюултай гэхэн шийдхэбэри гаргаа бэлэй.

Тиигэжэ хэдэн үеын Суулгын хүбүүд, басагад сэсэрлигтэ ябангүй үндыһэн байна. Юуб гэхэдэ, Суулгын һургуулийн дэргэдэ ганса

һуралсалай гуламтада орохоё ябаһан үхибүүдые хоёр бүлэг болгон бэлдэдэг байһан түүхэтэй.

Суулга нютагай ажаһуугшад һүүлэй үедэ хүүгэдээр олон боложо, нютагтаа шэнэ сэсэрлиг бариха тухай шийдхэбэри абаһан юм. Энэ проект федеральна бюджетдээ мүнгөөр хангагдаха аргатай болоо.

"Китой" гэхэн барилгын фирмэ сэсэрлигыг үни удаан болгонгүй бодхоожо шадаа. Энэ дэмбэрэлтэ үдэр тус ажыхын дарга Сергей Золотарев "Колосок" гэжэ нэрлэгдэһэн сэсэрлигтэ даагша Эржена Бадмаевада һүлдэ тэмдэг түлхюур барюулба.

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын сэсэрлигтэ саашадахи хүгжэлтэдэ 100 мянган түхэриг бэлэглэбэ.

**ХҮҮГЭД СЭСЭРЛИГЭЭР
ХАНГАГДАНА**

Мухар-Шэбэрэй аймагта һүүлэй үедэ тон удхатай болоһон үйлэ хэрэг - хүүгэды

сэсэрлигээр хангаха гэхэн шийдхэгдээгүй асуудал элдэб янзаар бүтээгдэбэ.

Шэнэ Заган нууринда 2011 ондо хуушан сэсэрлиг сүүдэй шийдхэбэрээр хаагдаһан байна. Эндэхи хүүгэд үни удаан соо шэнэ сэсэрлиг хүлээгээгүй. Юуб гэхэдэ, багашуулыг һургуулийн байшан соо оруулха тухай зүб шийдхэбэри абтаа. Энэ ажалда Буряад Республикын Правительство мүн лэ туһаламжа үзүүлһэн байна.

Тэрэ мүнгөөр Шэнэ Заганай һургуули соо багашуулай наадаха, унтаха, эдеэлхэ болон бусад таһалганууд шэнээр бүтээгдээ, хүйтэ оруулдаггүй шэнэ сонхонууд табигдаа. Эндэ 50 багашуул ябаха аргатай. Мүнөө 26 хүүгэд һургуулида бэлэдхэлгын бүлэгтэ ябана.

Эндэхи һургуулийн директор Наталья Ивановагай хэлһээр, энэ хүнгэн бэшэ ажалда түрэлхид, нютагай зон аргагүйгөөр туһаламжа үзүүлээ. "Солнечный" гэхэн ТОС-ой ажалшад хүүгэдтэ га-

за наадаха талмай барилхан байна. Мүн бусадшые ажалда хабаадалсана.

Энэл аймагай Никольско нууринда баһа иимэ байдалтай дайралдаба. Эндэхи сэсэрлиг хуушан магазинай байшан соо ажалаа ябуулдаг гэшэ. Мүнөөнэй байдлаар эндэ 38 хүүгэд тоологдоно.

Никольско нууринай захиргаан сэсэрлигыг һургуулийн байшан соо оруулха гэжэ шийдхэбэри абаад байна. Энэ-эниен хүсэд бэлүүлхэ гэхэдэ мүнгэн дутана. Энэ ушараар Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицында хандаба. Тэрэ туһалха тухайгаа мэдүүлбэ.

**САГААН-НУУРАЙХИД
БАССЕЙНТЭЙ БОЛОБО**

Сагаан-Нуурай һургуулийн шэнэ байшан 1995 ондо ашаглалгада тушаагдаһан юм. Тэрэ үедэ һуралсалай гуламтын барилгын проект соо бассейн оролсоһон байна.

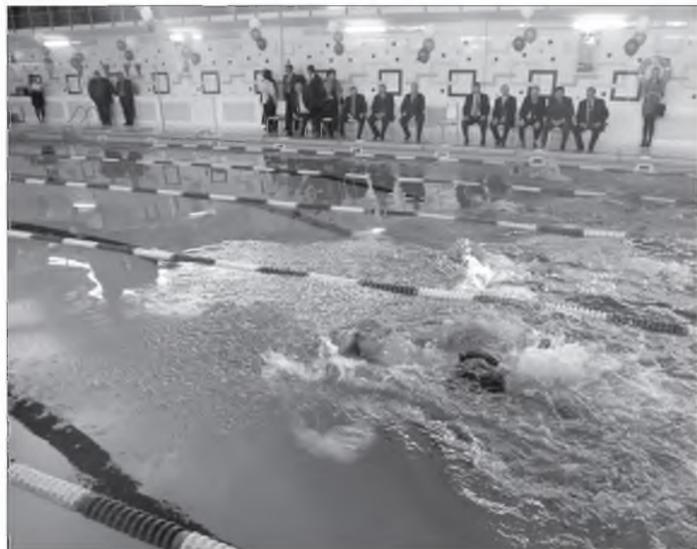
13 жэл соо директорээр хүдэлһэн Галина Гармаевагай хэлһээр, гүрэн түрэн

засаг баригшад бассейны барилгын проект сооһоо гурба дахин абажа хаяһан юм. "Хүдөөгэй һургуулида бассейн байхые хаана хараабта гээд, тэдэ шалтагаа олодог һэн. Гурба дахин Россиин Шулуун нүүрһэнэй министерство ошожо ерээб. Ганса тэрэ-нэй удаа барилгада мүнгэн һомологдожо эхилээ", - гээд Галина Мункуевна хөөрэнэ.

Харин мүнөө үеын гүрэн түрэн засаг баригшад энэ байдалые ойлгожо, бассейн ашаглалгада тушааба. Буряад Республикын Правительство болон Сибирийн Шулуун нүүрһэнэй энергетическэ компани мүнгэ һомолһон байна.

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицынай хэлһээр, гүрэнэй бюджет бизнестэй хамтаржа, иимэ гоё бассейн ашаглалгада тушаажа байна. Тэрэ бассейн үшөө гоёор шэмэглэхые 100 мянган түхэриг барюулба.

Борис БАЛДАНОВ.

Авторай фото-зурагууд

ХЭЛЭН ТУХАЙ ХУУЛИ ХЭР БЭЕЛҮҮЛЭГДЭНЭБ?

Республика дотор һаяхан үнгэргэгдэһэн Түрэлхи хэлэнэй үдэрнүүдтэй дашарамдуулан, энэ "дүхэриг-шэрээ" эмхидхэгдээ. "Буряад Республикын арадуудай хэлэнүүд тухай" гэхэн республикын хуули Хорин, Яруунын, Хэжэнгын, Загарайн аймагуудта хэр бэлүүлэгдэнэб гэжэ эндэ хэлсэгдээ.

Нэрлэгдэгшэ аймагуудай муниципальна байгуулгануудай түлөөлэгшэдһөө гадна,

ВАРК-ын, Буряадай Эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэд, Буряадай гүрэнэй университетдэй багшанар болон олонийтын түлөөлэгшэд хабаадаа.

Долоодохи жэлээ үнгэргэгдэжэ байһан Буряад хэлэнэй үдэрнүүд хадаа дээрэ нэрлэгдэһэн хуули ажабайдалда хэр бэлүүлэгдэжэ байна гэжэ харуулна. Энэ шэглэлээр ябуулагдажа байһан хүдэлмэрийн дүн согсолһон өөрсэ янзын тоосоон болоно.

Буряад Республикын гүрэнэй хэлэнүүд тухай ху-

ули 1991 ондо абтаһан байна. Үнгэрхэн хорин жэлэй туршада энэ хуули хэр бэлүүлэгдэжэ байна гэжэ республикын толгойлогшын, Правительствоын Захиргаанай дэргэдэхи Үндэһэтэн хоорондын харилсаануудай, эрхэтэдэй үрхсэлнүүдые хүгжөөлгын талаар хороной зүбшэлэгшэ Ринчи-ма Романова энэ «дүхэриг-шэрээгэй» үедэ хөөрөжэ үгөө. Нээмэл хэшээлнүүд, ухаан бодол гүйлгэхэ нааданууд, уран шүлэгэй үдэшэнүүд,

янза бүрийн конкурснууд үнгэргэгдэдэг болонхой. Буряад оронһоо гадуур Москва, Томск, Новосибирск, Якутск болон бусад хотонуудта Буряад хэлэнэй һайндэрнүүд эмхидхэгдэдэг болонхой гэжэ тэрэ мэдээсээ, 1991 онһоо эхилжэ гүрэнэй эмхи зургаануудай нэрлэлгэнүүд, гүрэн түрэн хуулинууд хоёр хэлэн дээрэ бэшэгдэнэ, хэблэгдэнэ гэбэ.

Эндэ нютагуудай болон бусад географическа нэрэнүүдые буряадаар бэшэ-

хэ тухай дурадхал оруулагдаа. Соёлой министрствын мэдээсэлэй түбэй мэргэжэлтэ Жанна Дымчикова үгэ хэлэхэдээ, буряад хэлэн дээрэ яһала олон номууд хэблэгдэжэ байна гэжэ тэмдэглээ.

Хори тосхоной түбтэ оршоһон магазинда эдэе хоолой зүйлнүүд буряадаар бэшэгдэнхэй байба. Хори тосхоной жэшээгээр туршалгын хүдэлмэри ябуулагдажа эхилбэ.

Э.ДАМБАЕВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2012 оной октябриин 29 - ноябриин 2

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной октябриин 22-ноо 26 хүрэтэр дүүргээн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)
29.10. 11.00 Арадай Хуралай бага танхим

2. Арадай Хуралай 2012 оной октябриин 22-ноо 26 хүрэтэр үнэгэргэдээн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

3. Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

4. Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуули ёһонуудтай зохиолдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

5. Арадай Хуралай 2012 оной октябриин 29-һөө ноябриин 2 хүрэтэр түсэблээн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

6. 2012 оной октябриин 22-ноо 26 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргээн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ А.И.Ускова)

7. 2012 оной октябриин 22-ноо 26 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэллэгийн управлениин дүүргээн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Э.Б.Намдакова)

8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной октябриин 22-ноо 26 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тухай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.Б.Хайдапова)

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ

ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гушадахи сессидэ зүбшэн хэлсэлгэдэ оруулагдаха асуудалууд
01.11 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалуудтай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)
Зүблэхэ зүйл:

"Буряад Республикада территориальна һунгуулиин комиссинууд тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
30.10 13.30 Арадай Хуралай бага танхим

"Гүрэнэй байгуулалтын асуудалуудаар Буряад Республикын зарим хуули ёһонуудта хубилалтануудые оруулха тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

"Буряад Республикын гүрэнэй эрхэтэнэй албан тухай"
Буряад Республикын Хуулиин 16-дахи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

"Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалуудтай талаар Буряад Республикын Арадай Хуралай хорооной түрүүлэгшын орлогоһы хунгаха тухай

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЙН ТҮСЭБЛЭЛГЫН ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной октябриин 29-һөө ноябриин 2 болотор түсэблээн хэмжээ ябуулганууд тухай
29.10 13.30 Арадай Хуралай бага танхим

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай
3. Элдэб асуудалууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
"2013 оной болон 2014 ба 2015 онуудай түсэблэлгын хугасаагай республикын бюджет тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэбээр нии-

тын уншалгануудай зууршалгануудай түлэб бэлдэхэ тухай
29.10 16.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалуудтай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)
Зүблэхэ зүйл:
"Территориальна һунгуулиин комиссинууд тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
31.10 15.00 каб.323

Хүдэлмэрилгын бүлэгэй зүблөөн:
Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын хүнэй эрхэнүүдэй талаар зууршалагдагша тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
30.10 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгын дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)
Зүблэхэ зүйл:
Нүүдэл хүдэлмэрилгын зүблөөн:
"Хүдөө ажыхын үйлэдбэриие дэмжэлгээр Буряад Республикын гүрэнэй зарим эрхэ түлөөлэлгэнүүдые нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн зургануудта олгохо тухай"
Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
30.10. 14.00 "Бурятмяспром" гэнэн бүлгэм

Зүблэхэ зүйл:
Загаһа агналга болон үһанай нөөсэ баялигуудые бүрин зандань үлөөхэ тухай"
Федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай"
142313-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
31.10 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
"2013 оной болон 2014 ба 2015 онуудай түсэблэлгын хугасаагай республикын бюджет тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
01.11 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын,

үндэһэтэнэй асуудалуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада гүрэнэй залуушуулай политика тухай"
Буряад Республикын Хуулиие бээлүүлгын ябаса тухай"
Гэнэн темээр "дүхэриг шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэлгэ
29.10 14.00 каб.212

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын дэбисхэртэ ниитын хэмжээ ябуулгануудые үнэгэргэлгын зарим тэды асуудалууд тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
01.11 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)
Зүблэхэ зүйл:
"Ветеранууд тухай"
Федеральна хуулиин 21-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай"
139486-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
29.10 14.30-15.00 каб.218

"1941-1945 онуудай Агууехэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ хохидоһон эрхэтэдые социальна талаар дэмжэхэ тухай"
40717-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
29.10 15.30 каб.218

Зүблэхэ зүйл:
"1941-1945 онуудай Агууехэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ хохидоһон эрхэтэдые социальна талаар дэмжэхэ тухай"
40717-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
29.10 15.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые хэрэглэгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)
Зүблэхэ зүйл:
«Россиин Федерациин Ой модоной кодексдо хубилалтануудые оруулха тухай"
Федеральна хуулиин түлэбые Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха тухай"
Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
31.10 10.00 каб.211

"Буряад Республикын зарим хуули ёһонуудта хубилалтануудые оруулха тухай"
Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
01.11 14.00 каб.203

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

һанаа зобоомо асуудал

АРХИ УУХА БЭШЭ, АМАСАХА

"Буряад үнэн" сонинной октябриин 14-дэ гараһан 40-дэхи дугаарта хэблэгдэһэн **Цырегма Сампиловагай "Архитай тэмсэлэй ушарнууд Буряадай түүхэдэ эли" болон "Агууехэ Бадмасамбавын архи тухай айлалдал" гэнэн толилолгануудые уншажа, ехэ найшаажа байһана мэдүүлнэб.**

Хүдөөгэй багахан һууриинуудта магазинуудай газаа, гэшхүүр, заваалин дээрэ һуугаад, ороһон, гараһан хүнүүдһээ пивын мүнгэ эриһэн, хэды олон хоног соо тэлэрээгүй, зүһэ шарайнь харлаһанан, гар хүлынь халганаһан, уураг тархинь хиирэхэеэ һанаһан, ажал гэжэ мэдэхэеэ болиһон залуу-

шь, хүгшэншь хүнүүд иишэ тиишээ ябуулгажа, хахир муу абяатай хоолойгоор бэе бэеэ ёгтолон, хараалдажа, маргасалдажа байдаг.

Мүнөө сагта багахан тосхо-нуудта архи наймаалгын хуулида дүримүүд сахигданагүй. 500-гаад ажануудтай (үлгытэй нялхатаяа) тосхондо 2-3 томо магазинууд үглөөһөө үдэшэ болотор архи худалдадаг. Мүн найдаха этигэлтэй хүндэ зузаан дэбтэр соо бэшээд лэ, зээлээр нэгэ-хоёр шэл, наймаанда ябадаггүй, хуушан, муудаһан эд зөөри залгажа үгөөд лэ, ябуулаа ааб даа. Шадамар наймаашад пенсиин мүнгэнэй ерэнэн үдэр айлал ябажа, үриее суглуулдаг. Энэ үдэрнүүдтэ бо-

лон бусадшь үдэрнүүдтэ архиншаднай наймаагай газарһаа холододоггүй. Архида орошоһон эхэнэрнүүд, нюргаа үргэлһэн һамгадууд гэр гуламтаяашье мартаһан, урагша хойшоо ябалдадаг.

Би һаһатай хүнби. Минии эхэ эсэгэ хоёр түрүүшын хамтын ажахынуудай бии болохоһоо хойшо мал адуулжа, хада уулаар, ара тайгаар ябадаг һэн. Адамни Эсэгийн дайнһаа амиды мэндэ бусажа ерэхэ хубитай байһан юм. 1947-1948 онуудаар үлэн хоохон жэлнүүдтэ ан агнажа, загаһа барижа, үхибүүдэ абарһан юм. Бидэ, багашуул, хабарай поли дээрэ хоолос түүжэ, гэшэгэнэ үбһэ малтажа, хальяар, мангир, эдэгэнэ-улаагана түүн эдижэ ябаал

һэн аабзабди.

Минии эхин шатын һургуулида һуража байхада, нютагай магазинда томо модон боошхо архи асарһыень элихэн һананаб. Гараараа хүдэлгэхэ насос табяад, хахад литрэй шэл амһартаар худалдадаг һэн. Тэрэениень уугаад, газараа зосоогүй хүн һогтон унашоод хэбтэдэг һэн. Дайнай һүүлэй хүндэ хүшэр сагта гүрэнэй, засагай талаһаа хүн зониие архида оруулха ябадалай политика эхилһэн юм.

1980-2000 онуудай үе сагта социализмын һүнэжэ, капитализмда шэлжэн оролгын үедэ буряад арад архи уужа һураагүй, дадаагүй, үдэр бүрийн эдэе хоол болгожо шадаагүй юм. Иммуниет үгы

гэжэ байгаад эрдэмтэд, сэхээтэд хэлэдэг, олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүд бэшэдэг байгаа. Буряадай нэгэ мэдээжэ сэхээтэн нэгэ хэды жэлэй саана ехэ тодоор иигэжэ ород хэлэн дээрэ бэшээ бэлэй: "Лояльное отношение государства к водке, дешевизна, свобода торговли и т.д. является лужавой политикой больших крупных этносов, направленных против маленьких этносов". Энэ тобшолол зүбтэй гэжээр. Үсөөн тоото бага арадууд архин хоронһоо һалажа байна гэшэбди.

Аюр-Зана ТУДУНОВ, Захааминай аймагай Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ. (Үргэлжэлэлын 10-дахи нюурта).

Буряад Республикын Правительствоын "сэхэ утаһан"

ГАЗАР ТУХАЙ АМИН ШУХАЛА АСУУДАЛНУУДТА ХАРЮУСАБА

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан хаяхана Буряад Республикын Эд зөөрин болон газарай харилсаанай министр Маргарита Антоновна Магомедоватай "сэхэ утаһан" үнгэргөө. Манай уншагшад газар тухай ажаһуудалай амин шухала асуудалнуудыг табиһан байна.

- Сайн байна, Маргарита Антоновна! Би Илья гэжэ нэрэтэйб. Үмсын хэрэг эрхилэгшэб. Өөрынгөө хэрэг үргэдхэхэ түсэбтэйб, таарам байра бэдрэнэб. Мүнөө ямар байранууд худалдагдана гэжэб. Энээн тухай мэдээсэл абажа болохо гү?

- Сайн байна. Байгша оной октябрийн 11-дэ манай министерство республикада 28 эд бараа худалдах тухай мэдүүлгэ үгөөд байна. Наймаанда 24 байшан, 4 унаа табигданхай. Һайн шанартай эд бараанууд, жэшэнь, Дальненагорнын, 62 гэһэн хаягаар байһан түмэр харгытай складай бүридэл, Егоровой, 1 "А" гэһэн гудамжада оршо-дог гаражнууд, Толстойн, 23 гэһэн хаягаар байһан хүнэй ажаһуудаг байра, Павловай, 64 "А" гэһэн газарта 15 сотко талмайтай дутуу баригданхай байратай газар гээд табигданхай. Мүн республикын аймагуудаар, Горьячинск тосхондо амаралгын база, Байкальский Прибойдо, Черемушки тосхондо болон Суужа һууринда байранууд худалдагдана. Хэрбээ мэдүүлгэ барилбал, худалдаанда хабараа аргатайг. mizo.gov.ru, болон torgi.gov.ru гэһэн сайтнуудта мэдээсэлнүүд табигдана.

- Намайе БГУ-гай хамтын байраһаа гаргажа байна. Би газар абаха ээлжэндэ зогсоноб. Мүн Октябрьска райондо хамнабарин ажахыда өөрын дураар барихан байратайб. Яаха болоно гэжэб?

- 2011 оной ноябрь һарада баталагдан хуулин ёһоор, мүнөө үгтэһэн газарнууд заабол инженернэ инфраструктурада оруулагдаһан байха ёһотой. Забайкальска тосхондо тиймэ түхэлэй оройдоол 592 газарнуудта оруулагдана. Газар хубаалгын ажалнуудыг эрхилхэ сүлөө талмайнууд Улаан-Үдэдэ үгы. Мүнөө дээрээ Правительство хүршэ аймагуудай газар абажа, хотын хилэ үргэдхэхэ талаар ажал ябуулагдажа байна. Телефонингоо номер орхигты. Харюу бэлдээд, хонходоходби.

- Би олон хүүгэдтэй гэр бүлэтэй гэжэ бүридэлдэ абтаһамби. Манай ээлжээн 2851-дэхи. Хэзээ газар абаха гэжэбиди?

- Олон хүүгэдтэй гэр бүлэнэр нэн түрүүн ээлжээгээр газар абаха гэһэн хуули байбашье, республика дотор

аяар тиймэ 4000 гэр бүлэнэр бүридэлдэ абтанхай. Танай гэр бүлэ магад хойто жэл гү, али 2014 ондо газартай болохот. Олон хүүгэдтэйшүүлдэ 10-15 сотко газар үгэдэг. Бидэ ээлжээнүүдые шалгажа байхабди.

- Евгений Михайлович танда хандана. Би өөрынгөө дураар барихан гэр байрыг инвентаризациин мэдээгээр хуулин ёһоор дансалжа болохо гэжэ танай шэлхые телевиденидэ хэлнаа бэлэйб. Юунһээ эхилжэ бүридхэл хэхэб?

- Үнэхөөрөө, мүнөө инвентаризациин мэдээгээр үмсын байрануудыг хуулига болгожо, дансатай болгомор. Эд зөөрин бүридхэлэй ёһоор «Гүрэнэй болон муниципальна зөөрин газар түлбэриггүйгөөр үгтэхэ тухай» Буряад Республикын хуулин баталагданхай ашаар хэрэглэгдэдэг болоо.

Газар дээрэ инвентаризациин эд зөөрин байха тухай мэдээсэл Буряад Республикын Газарай Кадастрова палатын гүрэнэй эмхи руу хандажа, абахада болоно: Улаан-Үдэ хот, Ленинэй гудамжа, 55-дахы байшан. 22-09-81 утаһаар хонходохо болоно.

-Танай албан зургаан кадастрова инженернүүдэй аттестаци үнгэргэдг гэжэ дуулааб. Хориин аймагта кадастрова ажалшан үгы, яагаад газар бүридхэхэб?

- Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ 175 кадастрова инженернүүд ажалладаг, тэдэнэй 49-ийн хүдөө һууринда хүдэлдэг. Муниципальна байгуулантануудтай хэлсэжэ байнабди, тэдэнэр газар хэмжүүлхэ зонһоо мэдүүлгэнүүдые суглуулдаг. Нэгэ доро олон ажалнуудыг хэхэээ кадастрова инженернүүд хүдөө нутаг ошохо аргатай. Тигэжэ хүн зонойше тала,

инженернүүдэйше тала харагдана.

- Маргарита Антоновна, капитальна барилгануудай кадастрова сэн баталагдаба гэжэ танай сайт дээрэ уншааб. Налог хэр эхээр бодохо гэжэб?

- Буряад Республикын Правительствоын 576-дахы дугаарай 2012 оной октябрийн 3-да баталагданхай тогтоол 2013 ондо бэелүүлэгдэжэ эхилхэ. Физическэ нюурнуудай эд зөөрин налог тухай федеральна хуулида нэмэлтэ хэгдэһэнэй һүүлээр энэ тогтоол хэрэглэгдэжэ эхилхэ. Эд зөөрин кадастрова сэнһээ физическэ нюурнаа налог түлэхэ тухай федеральна хэмжээндэ тогтоогдоһоной удаа, кадастрова сэн хэрэглэгдэхэ. Тиймэһээ мүнөө ямар нэгэ ханамжа энэ талаар хэлэхэн арай эртэ.

- Бага олзотойшуулай бүридэлөөр, нёдондо түлбэриггүй газар абаха ээлжэндэ табигдааб. Ээлжээн хэр ябана гэжэб?

- Үгы, мүнөө хэнше газар абанагүй. 2011 оной ноябрь һара соо баталагданхай хуулин ёһоор, инженернэ түхээрлэгэнүүдые зоёогдоогүй газарнууд хүн зондо үгтэнэгүй. Зорилготой зарим програмнуудай шугамаар уһан, зайн гал болон харгынүүдые зоёохын асуудал ашаглагдажа байна. Улаан-Үдэдэ сүлөө газар үгы шалтаһаа хотын дэбисхэр үргэдхэхэ талаар ажал ябуулагдажа байна.

- Би Татьянаб. Гэр бариха газартай болонхойб. Кадастрова инженер хэмжүүрэй ажал хэхын түлөө 15 мянган түхэриг эринэ. Энэ хуулин ёһоор зүб гү?

- Буряад Республикын хуулин ёһоор, кадастрова ажал эрхилэгэ 7 мянган түхэригтэ. Тарифуудаар ре-

спубликын албанда хандажа, тэрэ инженерэй ажаябуулга шалгуулха аргатай. 2015 оной январийн 1 болотор энэл сэнгээр өөрынгөө ажал эрхилхэ ёһотой бшуу.

- Маргарита Антоновна! Газар ехэ үнэтэйгөөр худалдажа байдаг спекулянтнуудтай яажа тэмсэхэб?

- Федеральна хуулин гараһанай удаа, Правительство энэниие шалгажа үрдээдүй байтарынь, өөһэдэнэй түгээр түргэн мүрөөр газарнуудаа ДНТ бии болгооб гэһэн эрхэтэдтэ 20-20 гектараар үгэжэрхёо. Тийгээд тэрэ 6 сотко газар хубаарилан, хүн зондо худалдажа эхилээ. Энэ хуулин ёһоор буруу. ДНТ ганса хүн эмхидхэжэ шадахагүй. Бүлэг зон байха ёһотой. Правительство шийдхэбэрээр бидэ мүнөө муниципальна байгуулантануудтай ажал ябуулжа, алхам алхамаар ажал хэхы дуралдажа байнабди.

- Леонид Прокопьевич танда хандана. Танай албан зургаан ДЮСШОР-ой мэдэлэй Дээдэ Онгостойдо оршодог "Зорька" лагерь буляажа абахан гэжэ дуулааб. Энэ үнэн гү?

- Үгы, буляажа эзэмдэнэгүйл. Эндэ хаяшаг ДЮСШОР-ой республикын эмхи шалгагдаад, ехэ олон хуули хазайруулан ушарнууд элирүүлэгдээ. Тэрэ газарта ехэ олон өөрын дураар баригданхай байранууд бии. Бидэ өөрын дураар барихан үмсын гэр байрануудтай тэмсэжэ байхадамнай, республикын эмхи тийгэжэ байхада хайшаа юм? Хэдэн байранууд бүридхэлдэ абтанагүй, Буряад Республикын зөөри гэһэн үнэмшэлгэгүй. Тэдэ байрануудыг бариха зүбшэл болон проектнэ дансашьегүй. Тус лагер элүүржүүлгын ажал ябуулха аргагүй, эдэнэй газаргүй шалтаһаа

хаагданхай. Гүрэнэй талаар бүридэлдэ абтаагүй аад, Минфинһээ мүнгэн зөөри номологдохо. Энэ хадаа хуулин талаар тон буруу. Тиймэһээ эрид шанга захиралга үгтэнхэй. Харин хүтэлбэрилэгшэнэ бүгэдэһөө арасанхай. Энэ манай янгархалга бэшэ, хуули ёһын эрилтэ ха юм. Тэндэ Бүхэроссийн инновационно-һуралсалай түб Академгородок нээгдэхэ түсэбтэй.

- Мэндээ, газар абааб. Теэд түрэнэй түлөө ехэ налог түлэхэ гэжэ зүб гү?

- Тиймэ. Хэрбээ та бага олзотой, социальна талаар хамгаалагдаха бүлэгтэ ородоггүй һаа, үнэхөөрөө, физическэ хүнэй зөөрин налог түлэхэ ёһотойт. Газарай кадастрова сэнгэй 13 процент түлэхэт. Зүгөөр ажаһуушадые социальна талаар хамгаалгын республикын эмхидэ хандажа, тэрэл мүнгэнэй хэмжүүрэй тэдхэмжэ бусааха аргатайг. Хэрбээ 20 мянга түхэриг налог түлэбэл, 20 мянга һөөргэнэ абаха эрхэтэйт.

- Маргарита Антоновна! Зүүн эрьдэ оршодог 44-дэхи дунда һургуулин дэргэдэ барилгын хэрэгсэлнүүдые наймаалдаг дэлгүүр дээрэ хэдэн шэнэ барилганууд эрхилэгдэжэл, тэдэнэй талмай үргэдхэгдэжэл байна. Тэдэнэр яагаад газарай данса, үнэмшэлгэ абана гэжэб? Хажуудаха гудамжин ажаһуушад үнгэрэгшэ зуун жэлэй 60-аад онуудһаа хуулин ёһоор данса үнэмшэлгэтэй болоно ха юм? Тэрэн хайшаа юм?

- Та телефонингоо номер орхигты. Бидэ энэ асуудалын шэнжэлээд, заабол харюусахабди. Манай интернет сайт дээрэ харюу үгэхэбди.

- «Бурятия» гэһэн газетэдэ нёдондо колхозуудай хэрэглээгүй газарнуудай хубида хүртэһэн зоной тоо бүридхэл соо миний эжы, абын нэрэ байгаагүй. Теэд тэдэни бүхэли наһандаа энэл ажахыдаа ажаллаһан лэ.

- 2013 оной июнийн 1 хүрэтэр нутагай өөһэдэнэй хүтэлбэри газарай хубаалгын жаса бүридхэхэ ёһотой. Гар дээрэ тэрэ үеын колхозой захиргаанай үгэһэн үнэмшэлгэтэй зонууд хубарида хүртэхэ. Газар хубаалга хадаа 1991-1993 онуудта үнгэргэгдэһэн газарай реформын ёһоор эрхилэгдэнэ. Тэрэ саһаа урид ажаллаһан таряшад бүридэлдэ ороогүй һаа, хубарида хүртэхэ аргагүй. Иймэл реформ табигданхай байнал даа. Тэрэнэй гуримаар энэ асуудал шийдхэгдэһэнни харамтай.

"Сэхэ утаһанай" хөөрэлдөө Цырегма САМПИЛОВА бэшэжэ абаба.

Понедельник, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТРАКТИР НА ПЯТНИЦКОЙ', 'СТАРИКИ-РАЗБОЙНИКИ', 'БРИЛЛИАНТОВАЯ РУКА'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'О БЕДНОМ ГУСАРЕ ЗАМОЛВИТЕ СЛОВО', 'КАДРИЛЬ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'САМАЯ ОБАЯТЕЛЬНАЯ И ПРИВЛЕКАТЕЛЬНАЯ', 'КЛЮЧИ ОТ СЧАСТЬЯ', 'ВЕСТИ'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'ПОДКИДЫШ', 'ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО', 'КОНЕК-ГОРБУНОК'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes program 'НЕОБЪЯСИМО НО ФАКТ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВСЯ БУРЯТИЯ', 'НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ', 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КУМИРЫ: БОЛЬ, О КОТОРОЙ МЫ НЕ ЗНАЕМ', 'ВАШЕ ПРАВО', 'САГАЙ АМИСХАЛ-ПУЛЬС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ОРУЖИЕ XX ВЕКА', 'КОНЦЕРТ "70 ЛЕТ ТЕАТРУ ПЕСНИ И ТАНЦА"', 'БАЙКАЛ' 2 Ч.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'БАЙКАЛ (0+)', 'БАРБИ В ПОДВОДНОМ МИРЕ', 'КОТ В САПОГАХ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КНИГА МАСТЕРОВ', 'ШЕСТЬ ДНЕЙ, СЕМЬ НОЧЕЙ', 'УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'И СНОВА АНИСКИН', 'СУПРУГИ', 'СЕГОДНЯ', 'СМЕРШ. ЛЕГЕНДА ДЛЯ ПРЕДАТЕЛЯ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'И СНОВА АНИСКИН', 'ВЛАСТИЛИН КОЛЕЦ', 'СЕЙЧАС', 'РЫСЬ'.

Вторник, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', 'ТАЙЗАН', 'УЛУГУР'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', 'ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ', 'КРОВИНУШКА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'КАК ВАМ ЭТО ПОНРАВИТСЯ', 'ВАЛЬТЕР СКОТТ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МУЛЬТФИЛЬМЫ. ПОГОДА УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', 'ГУМАНОИДЫ В КОРОЛЕВЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ', 'ПЛАНЕТА ШИНА', 'АДВОКАТ ДЬЯВОЛА', 'УНИВЕР'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КУМИРЫ: БОЛЬ, О КОТОРОЙ МЫ НЕ ЗНАЕМ', 'УТУМАТА', 'УТЕМЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ИНДИ', 'ДОМАШНИЙ ЗООПАРК', 'ЗАЧАРОВАННЫЕ', 'ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'БАЙКАЛ (0+)', 'СЕРДИНА ЗЕМЛИ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'СВИДАНИЕ СО ВКУСОМ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ОБЕЗЬЯНЫ: КОМУ НЫНЧЕ ЖАРКО?', 'УТРО НА 5'.

Среда, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', '1000 МЕЛОЧЕЙ', 'О САМОМ ГЛАВНОМ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ПУСТЬ ГОВОРЯТ', 'ВРЕМЯ', 'ОБРАТНАЯ СТОРОНА ЛУНЫ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', '1000 МЕЛОЧЕЙ', 'О САМОМ ГЛАВНОМ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ', 'КРОВИНУШКА', 'ВСЕГДА ГОВОРИ ВСЕГДА-6'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'КАК ВАМ ЭТО ПОНРАВИТСЯ', 'ВАЛЬТЕР СКОТТ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КАРЛ ФРИДРИХ ГАУСС', 'ХИМ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕЛЕВИЗИОННЫЙ КОНКУРС ЮНЫХ МУЗЫКАНТОВ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ГУМАНОИДЫ В КОРОЛЕВЕ', 'ОХОТНИКИ ЗА МОНСТРАМИ', 'ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МАГИЯ КИНО', 'РАССЕКРЕЧЕННАЯ ИСТОРИЯ', 'ОНЕГИН', 'И. ШТРАУС. НЕ ТОЛЬКО ВАЛЬСЫ'.

Буряад хэлэнэй үдэрнүүд - Буряад орондо

ЗАЛУУ БЭШЭГШЭДЭЙ ШЭНЭ ДОЛГИН БУРЬЯЛХА ГҮ?

**“УРАН ЗОХЁОЛ ОЙ
ЮРТЭМСЭ”**

Иггэж нэрлэгдэһэн, буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн эрхим зохёолнуудтай танилсалгын үдэшэнүүд Буряад хэлэнэй долоон хоногой үнгэргэгдэхэ үедэ үндэр хэмжээндэ Үндэһэн номой санда эмхидхэгдэһэн байха юм. Түрэл хэлэнэймнай һайндэртэ зориулагдаһан олон тоото, ехэ һонин, гүн үдхатай хэмжээ ябуулгануудые республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэд – тус түбэй хүтэлбэрилэгшэ, урагшаа ханаатай, урма зоригтой **О.Ж.Рыгзенова**, айлшадаа урин дулаанаар угтадаг бэрхэ мэргэжлтэ **Р.Г.Батомункуева** гэгшэдэй халуун хабаадалга, ударидалга доро эмхи гуримтайгаар үнгэргэгдэбэ.

Россиин Уран зохёолшодой холбооной гэшүүд – мэдээжэ поэт, прозаик, журналист, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Цыдып Цырендоржиевай “Эжэл мүшэд” гэхэн туужын шэнэ номтой, тиихэдэ залуу бэлигтэй поэт Амгалан Будаевай “Инаг дуранай бэшэг” гэхэн дүрбэдэхи номтой танилсалгын үдэшые үндэһэн номой сангай шэнэ байшангай конференц-зал соо Россиин болон Монголой соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряад Республикын арадай артист Гунзэн-Норбо Гунзынов баярай оршон байдалда нээһэн, зохёолшодой баян намтартай танилсуулһан байна.

– Политлагерята нуужа гараһан, ехэ хүндэ хүшэр зам гаталһан герой Бато Одонович Одонов үнэхөөрөө ажаһууһан хүнэй дүрэ зураг, прообраз болоо... 500 хэһэгээр барлагдан гараха хэрэгтэ туһалһан республиканска типографида, грантын мүнгэ һомолһон Соёлой министрствэдэ, нэн түрүүн министр Т.Г.Цыбиковтэ, түргэнөөр “эдеэн” болгоһон зондо, тиихэдэ гоёһон, шэмэглэһэн дизайнерта һайниие хүргэнэб, юуб гэхэдэ, жэл соо хоёр ном гаргаха гэшэ хэсүү. “Хододоо үдэр байдаггүй...” гэхэн романа (мүнгэ зөөрээр лама Нимажап Илюхинов туһалаа) мүнөө ород хэлэн дээрэ болгожо байнаб. Үнэхөөрөө, зохёол хэблэн гаргахын нилээн мүнгэн хэрэгтэй бшуу?! Тиймэһээ презентацида мүнөө жэл хоёрдохиёо ерэхэндэтай баяртайб, – гэжэ энэ үдэшын автор, уран зохёолшо, поэт Цыдып Цырендоржиев тэмдэглэ.

Удаадахи үгэ абанан “Эжэл мүшэд” номойн редактор, поэт Ч.Ц.Гуруев онсолон хэлэхэдэ, “буряадаар бэшэхэ урдаа хараха уран зохёолшомнай хэдэн роман, туужа бэшэһэн габьяатай, жэлэй хоёр презентаци хэжэ байһыень тэмдэглэхээр. Зүгөөр шүлэг, зохёол бэшэдэг залуу зон үсөөн, залуу зоноо дэмжэхэ зориг багадана ха, залуу бэшэгшэд, шэнэ долгин хэрэгтэй” гэжэ тодорхойло.

Түүхын эрдэмэй доктор, профессор Ш.Б.Чимитдоржиев тэмдэглэ-

хэдэ, “Агваан Доржиев тухай романаһын номой презентаци энэ зун болоо һэн гүб даа. Үнэхөөрөө, Цыдып Балдановичнай олон юмэ бэшээд байна. Энэ ехэ һайн, дэмбэрэлтэй хэрэг. Саашаа зохёолымнай ябуулха хүнүүдэй нэгэн, залуу поэт Амгалан Будаевнай 4-дэхи номтоёо танилсуулхаа байна” гэжэ онсолһон байна.

“Буряад хэлэнэй үдэрнүүдтэ буряад хэлэн дээрэ номуудай презентаци, шэнэ номуудай гаража байһанда баярлажа байнаб. Цыдып Балдановичнай буряад хэлээ, литератураа хүгжөөхэ гэжэ ехэ оролдосотойгоор хүдэлжэ, олон ном бэшээ, харюусалгатай хүдэлөө. Буряад хэлэ юндэ залуу зон муу мэдэнэб гэхэн шалтаган хадаа хэлээ һайжаруулаа гэхэн уряа болоод дүүрэхэнэ. Нэн түрүүн гэртэһин үхибүүдтэ зааха ёһотой... Буряад хэлэнэй программа, час үсөөрүүлэгдэһэн, хэлэн хэрэггүй гэхэн саг байгаа, һүүлэй үедэ, наяд онһоо буряад хэлэн хүгжээ эхилээ, зүгөөр шүдэрһөө мулталха засагай зургаанай тусхай тогтоол хэрэгтэй. Хоёрдохиёо, ород хэлэн дээрэ бэшэдэг Владимир Митыпов, Владимир Гармаев, Баир Дугаров, Сергей Тумуров өөһэдынгөө нүдөөр, угайнгаа сэдхэлээр арадайнгаа түүхын зүгһөө буряад хэлэн тухайгаа ханаагаа зобоно. Тийхэдэ шэнэ хүнэй, буряад хүнэй образ мүнөө үедэ хэрэгтэй, тиин бээдээ шүүмжэлэл хэхэ хэрэгтэй, “малгайгүй мал ябаабди” гэхэмнай хүрөө. Агваан Доржиев тухай ехэ роман бэшээ, ехэ ажал хээ... Алтанай горхоной дэргэдэ алалсаан болоно, тэрээнһээ үйлүн үри доройтоно гэжэ харуулһан номыень һонирхон уншааб: мухар шүтөөн, үнэн шажан тухай оролдожо бэшээ. Захиха юмэн гэхэдэ, геройнуудайн үгэ андалдаае, диалог, ондо ондоо зантай геройнуудай образуудые, автарай текст дахинаа хараха үзэхэ байгаа, юуб гэхэдэ, А.Фадеев “Разгром” романаа 11 дахин һайжаруулжа бэшэһэн ха юм. Ород болгожо, оршуулжа байһаниинь ехэ һайн, подстрочник хэхэ баһан шиидхэгдээгүй асуудал гардаг. Захаамин тоонтотой залуу поэт номоо гаргаа, һайн саг ерэхэ гэжэ найдая” гэжэ мэдээжэ уран зохёолшо Доржо Эрдынеев һанамжатаая хубаалдаба.

“Алтайһаа 4500 жэлэй урда наашаа гараһан угнай хэлээ алдаагүй, мандаа дамжуулхадань, бидэ 3 үе буряад хэлэгүй болошоод байнабди... Яруунадаа ород класста һураһаншьё һаа, Улаан-Үдэдэ сээр буряадаар уншаха нэгэ хэды үгбэгүүд байнабди. Улаан-Үдын үхибүүд хэлээ алдажа байна, саад, яслиһаа түрэл хэлээ үзэхэ ёһотой. Самбу Норжимаев ахатамнай баснинуудаа бэшэлгээ үргэлжэлүүлээ һаань, һайн һэн. Проза бэшэхэ залуушуул үгы” гэжэ халаглан хэлэһэн түүхэ һайн мэдэхэ уран зохёолшо Владимир Гармаев тэмдэглээд, ород хэлэн дээрэ шэнэ номоо саашань гаргахыень Ц.Б.Цырендоржиевта хүсэбэ.

Х.Намсараевай, Д.Р. Батожабайн, Ш.С.Бадлуевай баян ёһо заншалнуудта түшэглэһэн авторнууд Ц.Б.Цырендоржиев, В.Б.Гармаев ехэ юмэ бэшээ, түүхэтэ романуудта хандаа... Буряад литературые халан абаха залуу үетэн хэрэгтэй гэжэ бэлигтэй уран зохёолшо Самбу Норжимаев онсолһон байна. Литература музейн даагша байһан, ВАРК-да хүдэлһэн ниитын эдэбхитэн М.М.Мадаев «ноёд дарганар буряад хэлээ хүсэд һайн мэдэнгүй, зариманиинь дэмжэнгүй» гэжэ ханаата болгон дуулгаба, 2015 ондо тэмдэглэгдэхэ элитэ поэт Ц.Дондубоной (Дон) 105 жэлэй ойдо ехэ бэлдхэл уридшалан хэжэ байһан тухайгаа мэдүүлбэ. Жэл соо хоёр томо ном гаргаһан уран зохёолшыё Монголой “Үнэн” газетын корреспондент, поэт, “Алтарганын” лауреат Хэнтэйн Батхуу, хэбэд номхон Хэжэнгэһээ гарбалтай бэлигтэй журналист, уран бэ-

шээшэ Н.Б.Галданов гэгшэд хани халуунаар амаршалһан байна. Харюугай, баярай үгэ хэлэһэн “Эжэл нүхэдэй” автор Ц.Б.Цырендоржиев тобшолол хэжэ, энэ наһан соо хэгдэхэ юмээ дүүргэхэ гэхэн хүсэлтэй байһандамни “бурхан намайе энэ дэлхэй дээрэ үлөөгөө гэжэ ойлгоноб. Пенсионер болоошьё һаа, аша үрэтэйгөөр ажаллахыё оролддоноб, шэнэ ном гарһандамни баясажа, ерэхэн, дэмжэһэнтнай һайн даа” гэжэ баярлан тэмдэглэ.

ЗАЛУУ НАҢАНАЙ ЗАЛИТАЙГААР

номуудаа хойно хойноһоонь һубарюулһан залуу поэт Амгалан Будаев түрэл Захааминаа, инаг дураа, тоонто Утаата нотагаа шүлэгүүд соогоо магтан суурхуулдаг юм. 1997 ондо “Высокогорный Утатуй”, 1998 ондо “Волны Оронгодоя”, 1999 ондо “Свет вечной любви” гэхэн номуудыё хэблэһэн Амгалан Будаев 1979 ондо Захаамин Утаата нотага тэрэһэн юм. Нургуулида һурахаһаа шүлэгүүдыё зохёдог байһан залуу бэшэгшэ Буряадай Гүрэнэй универси-тетдэ һураа, “Буряад үнэндэ”, “Хараасгада” хүдэлөө, шүлэгүүдэ хэблүүлээ.

Буряадай Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар комитетдэй лауреат, Абаканда үнгэргэгдэһэн Сибириин республикануудай залуу уран зохёолшодой семинарта хабаадагша, Россиин болон Буряадай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Амгалан Будаевай шүлэгүүд ерээд онуудаар Америкын хэблэлнүүдтэ гараһан байна. “Инаг дуранай бэшэг” гэхэн шэнэ номтоёо танилсуулха үдэшдөө уриһан залуу поэт “Түрүүшын дуран” гэхэн

шүлэгөө эндэ сугларагшадай анхаралда дурдахаба. БГУ-гай багша, хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй кандидат В.Д.Патаева тэмдэглэхэдэ, “оюутан болохын урда тээ буряад хэлэ, литератураар республиканска олимпиадада I һури Амгалан эзэлжэ, сэхэ БГПИ ороһон юм. ...Мүнөө инаг дуран тухай темээ ном соогоо зохидоор дамжуулжа, хүн бүхэн намда зориулагдаһан шүлэг гэжэ һанана. Айлан ерэхэн монгол багшанарта энэ номынь БГУ-гайнгаа 80 жэлэй баярта бэлэглээбди. Амгалан ургаж ябана, шүлэгүүдыень уншажа, дали ургабабди, залуу наһан ханагдаба. Буряадаймнай олон нотагай хүн зондо зориулагдаһан ном болоо. Үшөө номуудыё гарган, һайн саашаа ябыш даа” гэхэн захаа үгэнүүдыё залуу авторта дамжуулһан, олон шүлэгынь үдхалан уншаһан байна. Тиин залуу шүлэгшэнһөө холуур аха, дүй дүршэлтэй Ц.Б.Цырендоржиевай шэнэ зохёолнуудта үндэр сэгнэлтэ бэлигтэй багша үгэбэ.

“9-дэхи, 10-даху классуудта зааха зохёолнууд үсөөн, рассказыудыё бэшэхэ зон үгы шахуу. “Эжэл мүшэд” гэхэн Цыдып Цырендоржиевай туужын гараад байһан ушар хадаа ехэ буянтай, дэмбэрэлтэй хэрэг болоно гэшэ. Амгалан Будаевай шүлэгүүдэй ном залуу эхилэн бэшээшэдтэ нүлөө үгэхэ байха. Сээр сэдхэл, инаг дуран тухай ном ямаршье үсын зондо хэрэгтэй, тэдэниие, тэдэнэй зүрхэ дайраха гүнзгэй нүлөөтэй бшуу” гэжэ хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй кандидат Виктор Жапов онсолоо.

Россиин нургуулин габьяата багша Римма Пагбаевна Дымбрылова үгэ хэлэхэдэ, “багаһаа зохёохы сэдхэлтэй байһан шабиингаа бэлигыё дэмжэжэ, олон олон жэлдэ буряад хэлэ, литература һурагшадтаа заагаа” гэжэ тэмдэглээд, эхыдээ, эсэгдээ зориулһан Амгаланай шүлэгүүдыё зохидоор уншажа, “Утаата” тухай дуугаа дуулажа, зоной сэдхэл хужарлуулба. “Буряад үнэнэй” штатна бэшэ корреспондент Намжилма Нанзатовна Бальжинимаева зохёохы шадабаритай залуу поэдыё халуунаар амаршалаа, зохёохы амжалта хүсөө.

Номойн редактор, поэт Ч.Ц.Гуруев зохёохы бэлигтэнь һайн сэгнэлтэ үгэжэ, ольһотой, уянгатай шүлэгүүдтэй залуу поэт гэжэ нэрлэбэ. Нютагаархидайн зүгһөө С.Ж.Мархаева, “Ажал туг” газетын редактор Д.Д.Гармаева, Захаамин аймагай библиотекеын дарга Л.Н.Ардаева гэгшэд нотагайнгаа дүрбэн тэгшэ бэлигтэй хүбүүе халуунаар амаршалжа, зохёохы амжалта хүсэбэ. Захаamina суурхуулдаг бэлигтэй поэдүүд Мэлс Самбуев, Галина Базаржапова-Дашева шэнгээр зохёохы “жэгүүртэй”, хэлээ саашань баяжуулжа, хии мориёо дээгүүр хийдхүүлжэ ябахыень Амгалан Будаевта үрээһэн байна.

Бэлигма ОРБДОЕБА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Ойн баярай үдэшэ

“ТЭРЭ ХАБАРАЙ УРГЫНУУД”

(Түгэхсэл. Эхинийн 1-дэхи нюурта).

Үндэр стул дээрэ нуугаад, баян дээрэ наадаһан юбиларые тойроһон суута артистнар “Тэрэ хабарай ургынууд” зүжэгһөө залуу наһыень һануулна... “Хазаар хара һахал” гэнэн зүжэгһөө шогтой дуунуудые ехэ зохидоор Михаил Елбонов, хатархадаа бэрхэ Людмила Дугарова, Надежда Мунконова гэгшэд дуулалдажа байжа, зүжэгһөө хэһэгүүдые харуулаа.

Харин “Инаг дуранай харгы”, “Инаг дуранай хүсэн” гэнэн хүгжэм, дуута зүжэгүүдһээ сэдхэлдэмнай хадуугдаһан дуран тухай дуунуудые дууша суута дуэт үнөөхил дорюун, сарюун зандаа – Марта Зориктуева (Жалма), Михаил Елбонов (Малаан) гэгшэд гүйсэдхэжэ, бултанда һануулба, үнгэрһэн сагые тэхэрюулбэ.

Театрай уран һайханай хүтэлбэрлэгшэ С.Д.Бальжановай үлзы һайхан хэшэгтэй, уринэр, аша эзэнэр, эзэнсэр олонтой эжы, шүлэгшэ сэдхэлтэй, үндэр наһатай – 85-тай, үнэр баян, Пагма Жигмитовнагай зохёһон үгэнүүд дээрэ бэшгэдһэн “Улаан нараяа угтанаб” гэнэн уянгата

дууень Владилен Даниловичта бэлигтэй дуушад Цыден-Еши Бимбаев, Сэсэгма Дондокова бэлэглэһэн байна. “Чингис хаан” зүжэгһөө сэрэгшэнэй огсом, дорюун дууень, суута болоһон “Хуһан” гэнэн дууень Дамба-Дугар Бочиктоев ехэ гоёор дуулаба. Бэлигыень бүхы наһаараа дэмжэһэн, үргэһэн наһанайнгаа хани нүхэр Татьяна Казановнада зорюулһан “Үнгын голой дангина” дууень Россиин габьяата артист Дамба Занданов, республикын арадай артистка Лидия Галсанова гэгшэд зохидоор гүйсэдхөө.

Ч.Гуруевай үгэ дээрэ бэшгэдһэн “Эжы, хүбүүгээ хүлээгээрэй” гэнэн дууень бэлигтэй дуушан Болот Сандипов дуулаһан байна. Олоной дуратай “Зорихол байгааб” гэнэн дууень шагнагшадта һайшаагдадаг Митуп Шагдаров (Москва) гүйсэдхөө. Россиин габьяата артистнууд – Хажидма Аюржанаева “Арбан табанай нара” дууень, харин “Абын захяаень” Баатар Будав харагшадта зорюулаа. Концертыень шэмэглэһэн дэлхэйн суута топ-модель, киноактриса Ирина Пантаева басаганиин эсэгэтээ хамта түрүүшынхиеэ “Нютагни, хүгжөөрэй” гэнэн шэнэ дуу

бэлэглэбэ. Театрай артистнуудтай хамта моодын дефиле – жагсаалда урагша хойшоо ябалга Ирина харуулба. Уһа сээр байлгаха, дэлхэй дээрэ шухала асуудал болоһон уһа хэрэглэлгэ хүн түрэлтэндэ үлөөхэ гэнэн проект тухайгаа дэлхэйдэ мэдээжэ топ-модель хөөрөбэ, октябриин 31-дэ (түрэнэн үдэртэнь) болохо үдэшэдөө уриба. Михаил Елбонов суута “Наһанай ошолго” дуугаа, мүн Лариса Егороватай “Эхэ нютаг” гэнэн мэдээжэ дуу бэлэг болгон бариба. Тусхай хүгжэмтэ бүлэг, мүн тиихэдэ Ч.Павловай нэрэмжэтэ буряад арадай инструментнуудтай оркестр (дирижер Жаргал Токтонов) юбилейнэ концертыень дэмжэбэ. Бэлиг талаантай композитортаа, гэ бүлэдэнь ута наһа, удаан жаргал хүсэбэ, бэлэг сэлэг барюулба. В.Д.Пантаев уран бэлигөөрээ досоомнай нара бадаруулаа, сэдхэлдэмнай ургы сэсэгүүдые һалбаруулаа...

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Зурагууд дээрэ: Владилен Данилович Ирина басагантая, Татьяна Казановна хани нүхэртээ выставкын үедэ; концертынь афиша.

“ЗЭДЭЛЭЭТЭ ЗЭБЫН ХҮГЖЭМ”

“Байгал” театрай шэнэ проект

Бурядай үндэһэн дуу, хатарай “Байгал” театрай дэргэдэхи буряад арадай хүгжэмтэ зэмсэгүүдэй оркестр “Зэдэлээтэ зэбын хүгжэм”, “Жэлэй дүрбэн саг” гэнэн шэнэ проект ноябриин 5-да оперо болон баледэй театрай тайзан дээрэ табиһань. Энэ ушараар оркестрэй хүтэлбэрлэгшэ болон артистнар пресс-конференци үгэбэ.

Оркестрэй ахамад дирижер Жаргал Токтонов энэ дэлгэдэхэеэ байһан проект тухай иигэжэ хөөрөбэ:

- Байгша оной хабар Буряад Республикын Правительство болон Соёлой министерство манай оркестртэ 800 мянган түхэригэй грант олгуулаа. Энэ грантын хүсөөр бидэ ехэ проект табижа, бүхы хүгжэмшэдтэ оркестрэй гүйсэдхэжэ дуу хүгжэм захиһан байнабди. Хамта дээрэ аяар 22 хүгжэм бүтээгдээ. Зүгөөр энэ дэлгэгдэхэ концертын программа соо 19 хүгжэм оробо. Тиигэжэ оройдоол 3-4 нарын туршада проект бэлүүлэгдэбэ. Юундэ иимэ һонин нэрэ һанаа гээшэбибди гэхэдэ, Вивальдин, Чайковскийн “Жэлэй дүрбэн саг” бии ха юм, харин манай буряад хүгжэмшэдэй “Жэлэй дүрбэн саг” үгы байгаа. Тиигэжэ һанаад байганай, дээдын засаг бидэниие дууджа, энэ шэнэ проект хадаа 2014 ондо Сочи хотодо үнгэрхэ Үбэлэй олимпиадада дашарамдуулагдаха ёһотой гэжэ мэдүүлээ. Тиигээд тамирта хабаатай нэрэ

һанахадаа, «Музыка летящей стрелы» гэхэдэ, ниидэжэ ябаһан зэбэ тала дайдын хүгжэм зэдэлүүлнэ гэнэн удха оруулжа, «Зэдэлээтэ зэбын хүгжэм» болоо. Энэ проект иигээд дүүрэхэжэгүй, жэл бүри шэнэ хүгжэм зохёожо, шэнэ проект, грантнуудые ашаглан ажаллажа байха хүсэлтэй, шадалтай байнабди.

Дуу, хатарай “Байгал” театрай хүгжэмэй талаар хүтэлбэрлэгшэ Галмандах Баттулга энэ проектдэ хоёр хүгжэм зохёогоо. “Үбэл дахин ерэхэ” гэнэн 20-дохи зуун жэлэй түүхэтэ үе саг тухай оркестрэй гүйсэдхэжэ томо бүтээл бэлдээ. **Галмандах Баттулга** иигэжэ тэмдэглээ:

- Һүүлэй 15 жэлэй туршада манай театрта, илангаяа оркестртэ иимэ ехэ проект бэлүүлэгдээгүй байгаа. Ганса нэгэн хүгжэм бии болодог һэн, харин нэгэ доро энэ богонихон сагай хугасаада иимэ олон бүтээлүүд мүнэлһэндэнь, сэдхэл

үндэр, ехэ баяртай байнабди. Мүнөөнэй хүгжэм хадаа жанрай талаар ехэ ондоо болонхой. Тиимэһээ шагнагшаднай концертыемнай һайхашаан угтаха бээ гэжэ найданаб.

Бурядай эрдэмэй түбэй эрдэмтэн, искусствоведениин кандидат **Лидия Дашиева** иигэжэ хэлэбэ:

- Олон жэлүүдэй түүхэдэ эгээл түрүүшынхиеэ буряад соёл иимэ мүнгэн тэдхэмжэдэ хүртэбэ гээшэ. Грантова политика мүнөө үеын залуу хүгжэмшэдые дэмжэхэ ёһотой. Буряад арадай оркестр, буряад хүгжэм ганса олон зоной анхал татаха бэшэ, мүн холо хилын саана өөрыгөө мэдүүлжэ, буряад арадай хүгжэмөө суурхуулжа ябаха ёһотой бшуу.

Хүгжэмшэн **Павел Карелов** оркестрэй хүгжэм түрүүшынхиеэ бэшэбэ гэжэ мэдүүлээ:

- Ходол электронно хүгжэм зохёожо, ажал хэдэг байгаа. Эгээл түрүүшынхиеэ оркестрэй “амиды” хүгжэм

зохёожо, өөрыгөө туршабаб. Энэ ехэ һонин, һайн проект. Тиигэжэ дүршэл ехэтэй хүгжэмшэд болон залуу, һая бээ туршажа байһан хүгжэмшэдэй суг хүдэлһэн, урагшаа һаналтай проект бултанда һайхашаагдаха бээ. Иимэ богонихон сагай хугасаада хүгжэмшэд хаанаһаа зоригжол, урмашал абана гээшэбэ? Манай Буряад орон, һайхан байгааи, элшэ хүсэ үгэдэг Байгал далай, эдэ бүгэдэ хэды олон һайхан үзэгдэлөөрөө дуу хүгжэм зохёохо шадал, һанал, хүсэл түрүүлдэг гээшэбэ!

“Байгал” театрай залуу хүгжэмшэд **Жаргал Омуктуев** **Баирма Овчинникова** хоёр энэ проектдэ эдэбхитэй хабаадаа. Хүгжэмшэн Жаргал Омуктуев монгол арадай “Эбэр бүрээ” гэнэн хүгжэмтэ зэмсэг дээрэ оркестрэй суг наадаха хүгжэм зохёогоо. Энэнь Жаргал Токтоновой хэлэһээр, анхал татамаар бүтээл болоо.

- “Эбэр бүрээ” гэнэн

хүгжэмтэ зэмсэг хадаа ехэ һонин, онсо абатыай. Зарим зон монгол саксофон гэдэг, заримашуулын бас-гагот гэдэг. Теэд энэншые, тэрэншые тон адли бэшэ, ехэ һонин абатыай хүгжэм гарадаг. Энэ хүгжэмтэ зохёол заабол өөрөөл шагнаха хэрэгтэй, гэжэ Жаргал Токтонов онсолбо.

Залуу хүгжэмшэн **Баирма Овчинникова** журналистнуудай асуудалда харюусахадаа, иигэжэ хэлэбэ:

- Би энэ проектдэ гурбан дуу, хүгжэм бэшэбэ. Иимэ концерт, иимэ грантууд манай үедэ тон хэрэгтэй. Буряад арадай хүгжэмэй зэмсэгүүдэй оркестртэ шэнэ бүтээлүүд тон хэрэгтэй болоод байһан сагта энэ проект бэлүүлэгдэжэ, олон хүгжэмүүд бии болобо. Хүгжэм ондоогоор зэдэлнэ. Би мэргэжэлтэ композитор бэшэбэ, эдэ зохёолнуудни хүгжэмшэнэй түрүүшын туршалганууд гээшэ.

Буряад арадай үндэһэн дуу, хатарай “Байгал” ансамблин дэргэдэхи буряад арадай хүгжэмтэ зэмсэгүүдэй Чингис Павловай нэрэмжэтэ оркестрэй “Зэдэлээтэ зэбын хүгжэм” гэнэн шэнэ проект ноябриин 5-да Бурядай оперо болон баледэй театрта үнгэрхэ. Энэ проектын дуу хүгжэмүүд FM – буряад интернет-радиогай долгиндо табигдаха. Гэбэшье, «амиды» хүгжэм юунтэйшые жэшэмээр бэшэ, сэгнэшэгүй баялиг ха юм даа.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад хэлэнэй хайндэрэй дүнгүүд

ЭРХИМУУД ТЭМДЭГЛЭГДЭБЭ

Буряад хэлэнэй габшагай долоон хоногой түгэсхэлэй хайндэр Бурядаг гүрэнэй академическэ Буряад драмын театрай дэргэдэ үнгэрөө. Эндэ габшагай үдэрнүүдэй шугамаар эмхидхэгдэн хэмжээ ябуулгануудта хабаадагшад, үхибүүд, буряад хэлэндэ дуратайшуул суглараа. Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын Буряад хэлэнэй хайндэрөөр сугларашадые амаршалаад, жэл бүри үнгэргэгдэдэг заншалта хайндэртэ хабаадагшадтай олон боложол байһые тэмдэглээ.

- Буряад хэлэ хүгжөөлгын программа 2014 он хүрэтэр табигдаһан юм. Буряад хэлэнэй хүгжэлтын гол үйлэ дүүргэгшэ энэ программа хадаа саашадаа үргэлжлүүлэгдэхэ. Тэрэнэй шугамаар эмхидхэгдэн хэмжээ ябуулганууд бүрин дүүргэгдэхэ. Мүнөө шэнэ бодол, ханал, шэнэ онол аргууд хэрэгтэй. Хориһон ба идхәһан хэмжээнүүд хэрэггүй. Олон зониие хонирхууһан бүридэмэл ажал хэрэгтэй. Тэрэниие Бүгэдэ буряадаг үндэһэн соёл хүгжөөлгын эблэл (ВАРК) эрхилхэ ёһотой, - гэжэ тэрэ онсолбо.

Буряад Републикын хэлэнүүд тухай республикын хуули 20 жэлэй саана баталагдан абтажа, буряад хэлэниие гүрэнэй гэнэн статуста оруулжа, ехэ хүгжэлтэ үгэһэн байна. Тэрэл үедэ Правительствын дэргэдэ буряад хэлэ хүгжөөлгын комисси байгуулагдаа. Хэлэ хүгжөөлгын тусхай программын шугамаар энэ хугасаада 18 миллион түхэриг һомологдоо.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич буряад хэлэнэй хүгжэлтэдэ энэ хайндэр ехэ нүлөө үзүүлдэг гэжэ онсолбо.

- Буряад хэлэ хүгжөөлгын хэрэгтэ гол хоёр асуудал табигдана. Нэгэдэ-хинь, буряад хэлэ таһалдуулангүй хүгжөөлгын талаар ажал эрхилхэ. Хоёрдохинь, хүгжэлтын ажалыг шанар хайжаруулха. Буряад Республика дотор буряад хэлэ 64 мянган хурагшад

үзэнэ. Тэдэ бултадаа түрэлхи хэлээ һайн мэдэнэ гэжэ хэлэхын аргагүй. Тиймэһээ хуралсалай шанар хайжаруулха шухала. Үхибүүдэй гэртэхинэй буряадаар дуугардаггүй шалтаһаа хүүгэд һайнаар хэлэндэ ороногүй. Тиймэһээ 600-гаад буряад хэлэнэй багшанарай ажал һула болоно бшуу. Буряад гэртэхин буряадаар гэртээ дуугарха ёһотой, - гэжэ Матвей Гершевич тэмдэглэбэ.

Буряад хэлэ дэмжэлгын болон хүгжөөлгын шугамаар үрэ дүнтэй ажал ябуулагдана. 5,6,7 - дохи классуудта шуудалха хуралсалай пособи хэблэгдээ, мүнөө жэл 8-9-дэхи классуудай учебник хэблэлһээ гараха юм. Буряад хэлэнэй тайлбари толийн нэгдэхэ боти бэлдэгдээ, хэблэгдэхэеэ байна. 2-дохи боти хойто жэл хэблэгдэхэ. Интернет-радио Буряад FM хүгжөөгдэнэ. Үхибүүдтэ хонирхолтой 7 мультфильмүүд буряад хэлэн дээрэ оршуулагдаа. Зохёохы захилаар үхибүүдтэ зорюулагдажа, "Үльгэр" гэнэн хүүхэлдэйн театрта буряад хэлэн дээрэ зүжэг найруулагдан, ноябрь һара соо табигдаха юм. Буряад драмын театрта буряад драматургнуудай зүжэгүүд болон классигуудай зохёолнууд буряад хэлэн дээрэ оршуулагдан найруулагдаха юм.

Буряад хэлэнэй хайндэрэй түгэсхэлэй баярта габшагай хэмжээ ябуулгануудта хабаадажа, эрхим шалгарһан зониие ёһолбо. Республикын Толгойлогшо В. Наговицын Бүхэроссийн түрэлхи хэлэнэй багшанарай мастер-классуудта хабаадажа, 2-дохи хуури эзэлһэн Улаан-Үдэ хотын 37-дохи хургуулийн буряад хэлэнэй багша Баирма Валерьяновна Ванжиловае Буряадаг Правительствын Хүндэлэй грамотаар шагнаба. Удаань "Үлгы тоонто Буряад орон" гэнэн гаршагтай найруулгануудта эрхимлэһэн Цыжигма Чернинова баярай бэшэг болон гарай бэлэг барюулагдаа. Уран шүлэг уншалгаар дээдэ хуралсалай эмхинүүдэй оюутай хоорондо Буряадаг гүрэнэй университедэй хуули ёһоной болон экономикын факультэдэй оюутан Ирина Пунцукнамжилова шалга-

дэг зоной интеллектуальна нааданда 3-дахи шатын дипломдо хотын 29, 20-дохи дунда хургуулинууд хүртэбэ. 2-дохи шатын диплом 19-дэхи ба 43-дахи дунда хургуулинууд шүүгээ. Харин эгээл хүндэтэй, 1-дэхи шатын дипломдо Улаан-Үдэ хотын 32-дохи дунда хургуули хүртэжэ түрүүлбэ.

Баяр ёһололой урда тээ Буряад драмын театрай фойе соо буряад дуунуудай конкурс-караоке үнгэргэгдэжэ, харагшадтай ехэ дура татаһан Адиса Санжеева "Эжидээ" гэнэн дуу гүйсэдхэн түрүүлжэ, ВАРКын шанда хүртэбэ.

- Би ехэ баяртайб. Харалганда хабаадаха гэжэ зориута бэлдэегүйб. Багшамни дуулыш гэхэдэнь дуулаад, өөрөөшье мэдэнгүй илажархёоб. Би Улаан-Үдэ хотын 47-дохи хургуулийн 8-дахи класста хурадагби. Буряад хэлэ шудалха, буряад дуунуудые ду-

Зоригто ДАГБАЕВАЙ фото-зурагууд

раа. Дунда мэргэжэлэй хуралсалай эмхинүүд сооһоо Буряадаг багшанарай колледжын эхин шатын багшанарай таһагай оюутан Евгения Дабеева түрүүлэ. Буряад хэлээ эрхим мэдэ-

улаха дуратайб,- гэжэ Адиса хөөрэбэ. Баяр ёһололой үдэшые Буряад драмын артистнар дуу наадаараа шэмгээ.

Цырегма САМПИЛОВА.

ТҮРЭЛ АРАДАЙНГАА ЖЭНХЭНИ ЁНО ЗАНШАЛНУУДЫЕ ДАГАЖА...

Табан жэлэй саада тээ үндэһэтэнэй хургуулинуудай программын ёһоор зохёогдоһон «Буряад хэлэн» гэнэн электронно ном республика доторнай нэбтэрүүлэгдэжэ эхилһэн байна. Абаһаар лэ электронно ном хэрэглэгээр хурагшадтай дунда мурьсөөнүүд эмхидхэгдэжэ эхилээ. Энэ заншала болоһон хэмжээ ябуулга "Буряад хэлэнэй габшагай арбан хоногто" эршэмтэйгээр үнгэрбэ.

Хоёрдохи классһаа эхилээд, хурагшад энэ мурьсөөндэ хабаадана. "Манай эгээл багашуул 2-3-дахи классай шабинар болоно. Тэдэ «Наадан хураа», «Баян дэлхэй» гэнэн халбаринууд сооһоо гурбан наада наадаһан байна. Харин 4-5-дахи классайхид «Фонетикэ» гэнэн халбари сооһоо упражненииүүдые дүүргэхэ гэнэн даабари абаа. Мүн тиэхэдэ 6-7, 8-9-дэхи классай шабинарта «Лексикэ», «Морфологи», «Синтаксис» гэнэн халбаринууд сооһоо упражненииүүд дурадхагдаа.

Түрүү хуури эзэлэгшэд Эрдэм ухаанай болон хуралсалай министрствын ахамад мэргэжэлтэн Бэлигтэ Жамбаловтай

Электрон ном соохи даабаринууд М-тест программаар үгтөө, - гэжэ эмхидхэгшэд хөөрэнэ.

Аха классай үхибүүд «Гэ-

сэрэй дайдаар» гэнэн проект зохёожо, тэрэнээ хамгаалба. Аяншалгын энэ проектын ёһоор нутагай аяншалгын арга боломжо үргэхэ,

хүгжөөхэ, хүдөө нутагта аяншалгын эдэхэ дээшлүүлхэ зорилго бээлүүлнэ. Нютаг бүхэн өөрын онсо түүхэтэй, баян нөөсэтэй газарнууд бии.

Түрэл арадайнгаа жэнхэни ёно заншалнуудтай, байгалийн хүшөөнүүдтэй, шажан мургалэй түүхэтэй танилсуулгын проектүүдые хабаадагшад бэлдэжэ, олоной анхаралда табиһан байна.

Проектүүдээ хамгаалгада Ивалгын, Загарайн, Сэлэнгын, Яруунын, Мухар-Шэбэрэй, Хэжэнгын, Захааминай, Хурамхаанай аймагуудай түлөөлэгшэд хабаадалсаба. Эдээн сооһоо Мухар-Шэбэрэй аймагай Хошуун-Үзүүрэй дунда хургуулийн 11-дэхи классай шаби Туяна Цыдыпова шалгаржа, гол шанда хүртэбэ.

Бүхы аймагуудһаа сугларһан хүдэлмэринүүдые бүридхэн, «Гэсэрэй дайдар» гэнэн ехэ проект бүгэдэ зохёогоод, методическа үзүүлбэри болгон хэрэглэхээр болохонь дамжаггүй гээд, эмхидхэгшэд ханамжална.

«Буряад хэлэн» гэнэн электронно номдо нэмэлтэнүүд, захибаринууд оруулагдажа, 2012 ондо бүгэдэни анхаралда табигдаа гээд мэдүүлэе.

Бадма ЯКШЕЕВ.

“Буряад үнэндэ” хэблэгдэнэнэй хүүлээр

ЗОНДО ХҮНДЭТЭЙ, ТОМООТОЙ ХҮН ҺЭН

БУРЯДАЙ ШВЕЙЦАРИ
ГЭЛСҮҮЛДЭГ Түнхэнһөө уг гарбалтай, Коммунист партиин гэшүүн, агаарай десантна сэргүүдэй дайшалхы ветеран, республикын олон аймагуудаар хүтэлбэрилхы үндэр тушаалнууды еээлжэ ябахад, арад зоной ажабайдал найжаруулхын түлөө оролдодог байһаараа холо ойгуур суурханан, министр ябаһан Буда Дабаевич АНГАРХАЕВАЙ түрэнһөөр 90 жэлэй ой эдэ үдэрнүүдтэ гүйсэбэ.

Энэ ушараар “Буряад үнэндэ” ажаллай ветеранууд Н.Б.Манзаев, Хэжэнгын аймагай баруун захын Хөөрхэ нууринда ажаһуудаг баян, хошоо буряад хэлэнэй профессор гэхээр бэлиг талаантай поэт Д.Доржогутабай гэгшэдэй дурсалганууд толилогдобо. Жэшээ даган бишьё өөрингөө ханамжые бэшэхэ гэжэ шиидэбэ.

Одон ухаата хүн гүрэнэй дээдын түшээлээл, арад зоной тогтомол байдал эбдэжэ, хүн зоние хүлгүүлдэг гэжээ. Гүрэн соохи байдал элдэбээр хубилгажа, үнэндөө СССР гүрэнэй томо байшанаа түрүүшын хирпиисэ ходоолж, ерээдүй сагта хандарха, халаха хэрэгтэнэ эхи табиган малаан тархита Хрущев даргын аашалжа байһан үе саг бэлэй.

Үнгэрэн зуунай жараад он ябажа байгаа. Хэбэд номхон Хэжэнгын болон гушан гурбан гулбай, гурбан ехэ Ярууна гэлсүүлдэг хоёр аймагууд Хориин аймагтай ниилээ. Хүл хөөрсэг, шаг шууяан, хоёр тэйһээ ерэнэн зон Хориин центртэ ажаллаа болохо. Би Хориин аймагай “Красная заря” газетэд ажалтай нэрэтэйб. Нэгэтэ үбэл редактор дуудажа ерүүлээд, Яруунын совхоз ошохо, һү наалин жэлэй дүнгүүдые ухамайлан шэнжэлжэ, статья бэшэхэ даабари үгөө юм.

Хоёрдохы үдэртөө Гүүндэ хүрөөб. Удаан хүлээжэ, совхозой директор Ангараевта орооб. Ехэл адаглангыар хаража һууба. Ушар шалтагаанаа хэлээб. “Жэлэй дүнгүүд мүнөө согсологдоод байна. Ахамад зоотехник үглөөгүүр бии болохо” – гээд, Буда Дабаевич ойлгуулаа. Иигэжэл түрүүшынхие танилсаһан хүм.

Бата бэхи үндэхгүй юумэн үни байдаггүй. 1967 оной август һарада хэжэнгэрхин Хориһоо халажа, аймагаа дахин нэргээжэ эхилээ. Партиин райкомой нэгэдхи даргаар Буда Дабаевич Ангараев хунгагдаа. Аймагай газетын редакторар сэсэн бодолтой, ехэ дүй дүршэлтэй Зинаида Лубсановна Лубсанова, орлогшоорнь – би, харюусалгата секретарь-ар Тимофей Николаевич Данчинов гэг-

шэд Хориһоо ошообди. Бэшэ кадрнууд байхагүй. “Кижинга – родина талантов. На месте найдите, учите!” – гээд, партиин обком зандараа. Хоолон газарта шэнэ редакци, типографи бии болгожо, хоодтонь оруулха гэшээ амар бэшэ һэн.

БУДА ДАБАЕВИЧ АНГАРХАЕВ кабинеттээ сула һуухагүй, телогрейкэ, томо кирзовэ сабхи үмдэнхэй районой центрэй шэнэ барилганууд дээгүүр ябаха, хүдөөгөөр ходо ябуултаха. Партиин райкомой бюрогой заседанида редактор, заримдаа би ошоохоб. Нэгэ үдэр Зинаида Лубсановна ни хүлөө хухалаа. Дүн хамта хахад жэл соо ажалдаа гараагүй. Бюрогой заседанида ходо ошоохоб. Энэл үедэ Буда Дабаевичай хүн бэеын онсо шанарнууды, зан абариень мэдэхшнүү болоо һэм. Үнэндөө ехэ ноёрхуу түхэл гаргадаггүй, үнөөхил юрын, даруу зангаараа байжа хөөрэлдэхэ, юумэ һурахадашни тодо, хайн харюу үгэдэг хүн юм һэн. “Энэ хэлсэгдэнэн асуудалье иигээд газетэд бэшээ наамни, ямар бэ?” – гээд, асуухадмни, халта бодоходол гээд, өөрингөө ханамжые хэлэхэ даа. Би ехэл баясадаг, тон хүндэлдэг болоо хүм.

Партиин райкомой эзэлдэг модон гэрий хоёрдохы дабхарай баруун урдахи ехэ таһалгы нэгэдхи секретарь эзэлдэг байгаа. Баруун урдахи углууа ехэ столдо Буда Дабаевич зүүлжээ хараад һуудаг һэн. Столойнь хойно ханын захда кресло-стол байдаг юм һэн. Би тэндэл һуудаг бэлэйб. Нэгэтэ Буда Дабаевичтаа хэлэбэ: “Энэ нуурия танай столдо дүтэ болгоод нуухам гү?”. “Юүндэ?” – гээд, асуугаа. “Бюродо ерэнэн нүотагархидай нюур шарайе сэхэ хаража һуухадмни, намда нэгэ удхатай байна” – гээб. Буда Дабаевич халта мнэд гээд, дэмжээ юм.

Мүнөө ханахадашил, партиин райкомой бюро гэшээ тон шухала, хэрэгтэйл орган байһан юм байна. Бюрогой

гэшүүдээр партиин райкомой гурбан секретарьнар, аймгүйсэдкомой түрүүлэгшэ, арад зондоо хүндэтэй болоһон ажахын, эмхи зургаанай хүтэлбэрилгешэд, түрүү малшан гу, багша, механизатор гээд, 7 гү, али 9 хүнүүд хунгагдааг һэн. Тэдэнэр лэ аймагай ажабайдал хайн мэдэхэ, хэрэгэй гарабал, заабол туһа хүргэхэ – иимэ зон байгаа. Бюрогой заседани дээрэ бүхы халбариин амин шухала асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэдэг, таарамжатай шиидхэбэри абтадаг, тэрэнэй дүүргэлтэ тусхай хиналта доро байдаг, дээдын засагай зургаануудта саг дары хандажа, туһаламжа абадаг байһан. Бюродо орохо гэшээ хүтэлбэрлэгшэдэшьё, жиирэй коммунистдашьё ехэ шалгалта байгаа юм. Мүнөөшьё дээдэ үеын зон ханана ёһотой. Ажал хэрэг бүтэмжэтэй, урагшаа дабшалган хуулита... Харин мүнөө районой ганса гулбаа, 2-3 орлогшонор. Эдэнэр үргэн ехэ ажабайдалай али гэхэ худалье хаанаһаа бахим барижа үрдихэб даа. Тиймэхээл ходо доро урагшаа дабшалган бата найдамтай бэшэ... Партиин райкомой бюро тон хэрэгтэй “ташуур” байгаал. Большевиγγүүдэй Коммунист парти зүбөөр лэ ударидаһан байнал даа.

1968 ОНОЙ НАМАР ҺЭН. Нэгэ үглөөгүүр городһоо ерэнэн олондо мэдээжэ уран зохёолшо, журналист Александр Жамбалдоржиев орожо ерээ юм. Ионин хормойгоо хөөрэлдэнһөөр нуутараа, тэрэмни:

- Ажалда ханаатай ерээлдээ, - гэбэ гээшэ.
- Угы, юун болобоб? Баһал үнөөхи “жалжагы гуталаа гэшхэ” юм гүш? – гэбэб.
- Тэрэл даа, - гээд, бага шэлээрхэнэн янзатай һуугаа.

Тээд хайшан гэхэб? Редакци эмхидхэгдэнһээр һаял жэл болоһон, залуу, дүршэлгүй хүбүүдээр туршажа байһан саг байгаа. Саша тон бэрхэ журналист гэжэ мэдээжэ. Литературна сотруднигаар ажалда абааб.

Саша яһалал оролдстойгоор бэшэжэл байба. Нэгэ үглөөгүүр планёрко дээрээ ноябриин 7-ой номер түсблөөд, һүүлдэнэ Сашада тусхай даабари үгөөб:

- Хоёр нюур дээрэ үргэлжэ подвал болохоор публицистикэ бэшээд туршалши. хайсахан бодохо үзэ. Сагай талаар хашалта байхагүй.
Недели үнгэрөөд байхада, Саша гар бэшэжэ урдмани табяа юм. Уншаад, ехэл баярлааб. Ородоор бэшэхэдэ бэрхыень тэрэл үдэр гайхаа агша һэм.

Һайндэрэй һүүлээр партиин райкомһоо хонхо дуулдаба. Ошобоб. Б.Д.Ангараевта ороходомни, сухалтайшаг янзатай, урдань хэбтэнэн газетын шэнэ номерые абаад:

- Ши намда хэлэнгүйгөөр энэ архиин

туулмаг хүбүүе юундэ ажалда абаабши? Үшөө энэшни юу бэшэбэ гэшэб? Юундэ заатал хаа, Хэжэнгын дасанай нуури дээрһээ нүотагай шарай хаража һууха болоо юм? Ондоо газар барагдаа һэн гү? – гэжэ сэхэ ганираа. – Сагай илгае жэсэн харуулхын, нүотагай хүгжэлтые гэршэлхын тула имэ арга хэрэглээ юм бээ. Публицистикэ гэшээ ааб даа. Тусхай жанр... Кадрууд тухай өөрөө мэдэнэт. Ехэ бэрхэ, дүршэлтэй журналист хадань ядалдаха даа абаа һэм, - гэбэ.

- Үтэр ажалһаань гарга! – гээд, Буда Дабаевич өөринхээрээл болоо. Би гаража ошооб.

Энэ хөөрэлдөөн тухай Сашадаа хэлээд лэ, даргын зан абариене тухайлхашнуу болоһон би, хүлээн һагад аниргүйхэн ябааб. Үдэр хоногууд үнгэржэл байба. Тээд дахин үгэ зугаа гараагүй һэн. Үнэндөө Буда Дабаевич аман дээрэ гал дүлэн болоод лэ, саашаа хорогүй, сагааншаг, хайхан сэдхэлтэй хүн юм һэн. Ойлогон таатад лэ орхёо һэн гэшээ ааб даа.

ХОЙТО ЗУНИЙНЬ БИ ЕХЭЭР ҮБШЭЛӨӨД, амаралтада гараад байтарни, шатарар республикын чемпионат Улаан-Үдэдэ болохонь гэжэ дуулгаба. Хэды үлбэр байбашьё, эжэлэнгүйгөөр город ошооб. Вокзал хойно байдаг түмэр замшад ай клубай бага зал соо энэ турнир болоо. Республикын бэрхэ-бэрхэ шатаршад бултадаа суглараа. Уридшалан сэхэ руунь хэлэбэл, би түрүүшын юһэн партинуудые бултын алдажа сүхэрөөб. Иимэ муугаар һаһан соогошьё наадаагүй хүм. Саашадаа хэдэн партинуудые шүүбэшье, хойгуур һуурида гараа агша һэм.

Ерээд байхадаа, хэрэг гараад, Буда Дабаевичтаа орооб.

- Радио шагнадаг һэм. Ши энэ юун гэжэ плашма алдажа һууба гэшэбши? Али иимэ тулюур шатаршан юм гүш? – гэжэ сэхэ һураа.

- Үбшээлөөд, үлбэр бээтэй хүн дэмы ошоһон байгаалдээ. Шатар гээшэмнай хүндэ наадан ха юм даа, - гэбэ.

- Мэдэнэб, мэдэнэб... Тээд мүнөө бэешни бараг юм гү? – гээд, Буда Дабаевич анхаралтай нюдөөр намайе хаража һуугаа агша һэн...

БУРЯАД АРАДАЙ ЭРХИМ ХҮБҮҮДЭЙ НЭГЭН, гаһар хүдэр бээтэй, сэсэн, бодолтой үгэ хүүртэй Буда Дабаевич Ангараев мүнөө бидэнэрээ дээдэ түбинһөө хаража байнал. Газар уһан дээрэ гайхалтай хайхан мур сараа үлөөжэ ошоһон хүн лэ даа. Тиймэхээ Диваажанай орондо түрэнэн байха – маргангүйб. Арад олоной зүрхэ сэдхэл соо ходоодо мүнхэ ябахань дамжаггүйл!

Николай ГАЛДАНОВ.

һанаа зобоомо асуудал

АРХИ УУХА БЭШЭ, АМАСАХА

(Түгэсхэл. Эхиниинь 4-дэхи нюурта).

Би залуухан наһандаа архи уужа эхилээ һэм. Дунда һургуули дүүргээд, дээдэ һургуулида орожо шадангүй, бэрэгэй албанда мордохо болоод, архи уугаад, гэртээ ерэнэнэ хайн хананаб. Эжынгээ тэрэ үедэ хэлэнэн үгэнүүдые хайса хадуужа абаа һэм:

- Архи гэшээ ехэ хүндэтэй эдеэн гэжэ тоологдодог юм. Шэрэм тогооной шэмэ, шэнгэн эдеэнэй дээжэ, архи нэрэтэй, архын шанартай гэхэ. Архи гэшьёе ябууд уужа болохогүй. Газаа зосоо, ябууд зуура, хото хорёо соо, углуу тохойгоор, хүнэй бэээ заһадаг, морёо харадаг газарта, тамхи татадаг газарта уужа болохогүй. Тиигэжэ уу-

хадаа, хүн бузартадаг, үбшэ олодог, гай, сүйд, али дайдын альбан шүдхэр, үхэдэл, сабдаг хорлодог юм. Архи гэшээ тон ехэ удха шанартай, хайшаалтай, дэмбэрэлтэй хэрэг бүтээхэдээ, найр нааданда, хурим түрэдэ залгиха бэшэ, амасадаг юм. Ууһанай хэрэг бии, үгы гү гэжэ урда тээнэ хайн бодожо үзэхэ хэрэгтэй.

Минии аба 40 наһа хүрэтэрөө архи уугаагүй юм. Хурим дээрэ архи уужа һогтоһон үбгэдые хаража, гайхан хөөрэдэг һэн. Мүнөө хүн зон үхибүүдтээ архи уужа болохогүй, тамхи татажа болохогүй гэжэ гэр булын хөөрэлдөө хэнэ гээшэ гү?

Нэгэтэ Энэхдэхгэй Далай ламын уласхоорондын Буддын шажанай университетэй (Гоман дасанда) ректор Суль-

тим Пунцок римбүүшэ олон зоной уулзалгын амаршалгадистаа иигэжэ хэлэнэн юм:

- Архи ууһанай хойшолоон – бэе махабад үбшэн болохо, наһан богони болохо, үхибүүн доройтохо, хойто түрэлдөө тамада унаха”. Тиймэхээ “архиин хоронһоо абаран энэрэ” гэжэ Бадмасамбава бурхандаа мүргэхэмнай тон ехэ зүйтэй. Сультим римбүүшын үгэнүүдые сэдхэл зүрхэндөө хадуужа, нэгэшьё мартангүй, архидалгые бэшэрэн сээрлэхэ ёһотойбди.

Цырегма Сампиловагай бэшэһэн түүхын баримтануудые харахада, буряад арад зон урда эртын Чингис Богдо Хаанай үеһөө архиин түүхэтэй гэжэ элирнэ. Ород агууехэ арад архиин түүхэ ехэтэй. Тиймэхээ архи гэшьёе үдэр бүрийн эдеэн болгожо,

бэе махабадта таарууһан, элүүр энхые ажабайдалай онһон болгоһон байгаал гэжэ хэлэдэг, илангаяа Эрхүү можоһоо уг гарбалтай сэхээтэн, ород эльгэтэй, ород сэдхэлтэйшүүл ехэ эрдэмтэд байгаа ха юм даа. Тэрэ сагта үндэнэн зан заршамаа бү эбдэгты, эжы абынгаа үгэ хүүрээр байгты, архи тамхи сээрлэгты гэжэ хүн хэлэдэггүй, тоогүй олон коммунизмын урда лозунг доро хүн болоһон байна бээбди.

Мүнөө гүрэн түрын зүгһөө ехэ бодомжлоготой хайн хэмжээнүүд абтана ха юм. Олондо мэдээсэл тараадаг эхминүүд “Элүүр энхэ байдал” гэжэ үргэн дэлисэтэй ажал ябуулна. Газаа, гудамжа, талмай, сквер болон газарнуудта архи уулга хоригдоно. Архи наймаалха хуу-

ли журам хандаргаагшадта хэһээлтын дүримүүд абтанхай. Дүрим эбдэгшэ наймаашадые, магазинай газраагуур архидагшадые, гуйраншадые хайра гамгүй, хуулиин ёһоор хэнэхэ, яла түлүүлхэ, эхэ эсэгэдэн, үри бээдэн шүүмжэлгын дохёо үгэхэ, полициин ажал шангадхаха.

Энэ мэтын хэмжээ ябуулгануудһаа боложо, һогтуушуул үсөөрхөөр болоно бэшэ гү? Ажал шангадхажа, архиншадые барижа, полицида тушаажа, ажал хүүлэхэ, али боло айлгаха хэрэгтэй. Тиигэбэл, үнэхөөрөө, архитай тэмсэл үрэ дүн үгэхэл бэээ гэжэ найданаб.

Аюр-Зана ТУДУНОВ, Захааминай аймагай Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ.

20.30	T/C "ИНТЕРНЫ" (16+)
21.00	X/Ф "СЫН МАСКИ"
22.40	"КОМЕДИ-КЛАБ". ЛУЧШЕЕ
23.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПО-ГОДА
23.35	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПО-ГОДА
01.00	X/Ф "КАРМЕН"

ТИВИКОМ

06.05	20.00 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+). ЗУРХАЙ
06.30	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 00.40 НОВОСТИ ДНЯ(16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+)
07.30	23.30, 01.10 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+)
07.50	14.50, 20.25 "ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ" (6+)
08.00	НОВОСТИ ДНЯ(16+). ЗУРХАЙ
08.35	"ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (6+)

09.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.05	"СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+)
10.25	Д/Ф "ОРУЖИЕ ХХ ВЕКА"
10.35	T/C "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
11.05	"СТРОГО НА ЮГ" (12+). ЗУРХАЙ
12.05	T/C "АТЛАНТИДА"
13.05	X/Ф "ФАБИО МОНТАЛЕ" 1 С.
15.05	T/C "ЗОЛОТАЯ ТЕЩА"
15.35	X/Ф "КИТАЙСКИЙ СЕРВИС"
17.30	Д/Ф "ПОРТРЕТЫ НАЦИЙ"
18.00	"ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+). ЗУРХАЙ
19.00	"АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ" (12+).

ЗУРХАЙ	09.00	T/C "ОДНУ ТЕБЯ ЛЮБЛЮ"
20.30	12.00	T/C "ЕСЛИ НЕВЕСТА ВЕДЬМА"
22.05	23.50	"ЭПОХА. ЛЮДИ И СОБЫТИЯ" (16+).
ЗУРХАЙ	01.30	"ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+)
03.00	03.00	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)
03.00		
	05.55,	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05,

СТС «БАЙКАЛ»

15.50	T/C "ЕФРОСИНЬЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ"
16.45	T/C "КРОВИНУШКА"
18.50	T/C "ВСЕГДА ГОВОРИ ВСЕГДА-6"
21.30	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
21.40	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
22.30	T/C "ВЕРОНИКА. ПОТЕРЯННОЕ СЧАСТЬЕ"
00.20	"ПОЕДИНОК". ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЕВА (12+)
01.55	ВЕСТИ +

КУЛЬТУРА

07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00	"НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15	X/Ф "ОНЕГИН"
14.05	Д/Ф "ПЕЛЕСЯН. КИНО. ЖИЗНЬ"
14.30	02.55 Д/С "ОСТРОВ ЧУДЕС"
15.25	22.30 "АСАДЕМИА"
16.10	"ПИСЬМА ИЗ ПРОВИНЦИИ"
16.40	20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
16.50	X/Ф "СТАРЫЙ ЗНАКОМЫЙ"
18.25	Д/Ф "ОТРИЦАТЕЛЬНЫЙ? ОБЯТЕЛЬНЫЙ! НЕРАЗГАДАННЫЙ ВЛАДИМИР КЕНИГССОН"
19.05	Д/Ф "КАК НЕРОН СПАС РИМ"
20.00	"ЖИЗНЬ ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫХ ИДЕЙ"
20.45	"ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА"
21.25	Д/Ф "ЮРИЙ ОЛЕША. ПО КЛИЧКЕ "ПИСАТЕЛЬ"
22.15	Д/Ф "ГУИНЕДД. ВАЛЛИЙСКИЕ ЗАМКИ ЭДУАРДА ПЕРВОГО"
23.15	"КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ"
00.00	Д/С "РАССЕКРЕЧЕННАЯ ИСТОРИЯ"
00.50	X/Ф "АННА КАРЕНИНА"
02.40	Д/Ф "ПОРТО - РАЗДУМЬЯ О СТРОПТИВОМ ГОРОДЕ"
03.50	А. РУБИНШТЕЙН. "ВАЛЬС-КАПРИС"

АРИГ УС

07.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА
07.30	УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"
08.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА
16+)	

Четверг, 8 ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.15	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.25	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДЕШЕВО И СЕРДИТО" С ДАРЬЕЙ ДОНЦОВОЙ
14.50	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
16.15	"МАЛАХОВ +"
17.10	T/C "НЕРАВНЫЙ БРАК"
18.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.00	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	T/C "ОБРАТНАЯ СТОРОНА ЛУНЫ"
00.30	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00	"НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.20	T/C "ГРИММ"
02.15	X/Ф "К-9. СОБАЧЬЯ РАБОТА"
04.15	T/C "TERRA NOVA"

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07, 09.35	ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"БАМБААХАЙ"
10.10	"БУРЯД ОРОН"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 18.30, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50	T/C "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.50	"ВСЕ БУДЕТ ХОРОШО!" (12+)
14.50	17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ

Пятница, 9 ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.15	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.25	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДЕШЕВО И СЕРДИТО" С ДАРЬЕЙ ДОНЦОВОЙ
14.50	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
16.15	"МАЛАХОВ +"
17.10	T/C "НЕРАВНЫЙ БРАК"
18.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.00	"ПОЛЕ ЧУДЕС"
19.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
20.50	"ВРЕМЯ"
22.00	"ГОЛОС" (12+)
00.15	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.10	T/C "ЭЛЕМЕНТАРНО"
02.05	X/Ф "ГДЕ-ТО"
03.55	X/Ф "ГОРЯЧИЕ ГОЛОВЫ"
05.25	T/C "TERRA NOVA"
06.15	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07, 09.35	ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
09.55	"МУСУЛЬМАНЕ"
10.05	"ТОЛИ"
10.25	"САГАЙ СУУРЯАН"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

12.30	15.30, 18.30, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50	T/C "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.50	"ВСЕ БУДЕТ ХОРОШО!" (12+)
14.50	17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.50	T/C "ЕФРОСИНЬЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ"
16.45	T/C "КРОВИНУШКА"
18.50	T/C "ВСЕГДА ГОВОРИ ВСЕГДА-6"
21.30	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
21.40	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
22.30	"ЮРМАЛА-2012". ФЕСТИВАЛЬ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ПРОГРАММ (12+)
00.25	X/Ф "ЖЕНИХ"
02.15	X/Ф "БРУКЛИНСКИЕ ПОЛИЦЕЙСКИЕ"

КУЛЬТУРА

07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00	16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20	X/Ф "АННА КАРЕНИНА"
13.10	Д/Ф "ЗАБЫТОЕ ЗОЛОТО. ДМИТРИЙ МАМИН-СИБИРЯК"
13.50	"ДОКУМЕНТАЛЬНАЯ КАМЕРА"
14.30	Д/Ф "КАК НЕРОН СПАС РИМ"
15.25	"АСАДЕМИА"
16.10	"ЛИЧНОЕ ВРЕМЯ". АНДРЕЙ БАРАНОВ
16.50	X/Ф "ГОЛУБЫЕ ГОРЫ, ИЛИ НЕПРАВДОПОДОБНАЯ ИСТОРИЯ"
18.25	Д/Ф "НЕИЗВЕСТНЫЙ АЭС"
19.05	"ЦАРСКАЯ ЛОЖА"
19.45	ИГРЫ КЛАССИКОВ
20.45	ТОРЖЕСТВЕННОЕ ЗАКРЫТИЕ XIII МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕЛЕВИЗИОННОГО КОНКУРСА ЮНЫХ МУЗЫКАНТОВ "ЩЕЛКУНЧИК". ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ КОНЦЕРТНОГО ЗАЛА ИМ. П. И. ЧАЙКОВСКОГО
22.25	X/Ф "СНЕГА КЛИМАДАНДЖАРО"
00.15	Д/С "РАССЕКРЕЧЕННАЯ ИСТОРИЯ"
01.05	X/Ф "ЭЗИ В МЕТРО"
02.50	СЕКСТЕТ КЭННОНОБЛЛА ЭДДЕРЛИ
03.40	Д/Ф "КОПАН. КУЛЬТОВЫЙ ЦЕНТР
МАЙЯ"	

АРИГ УС

07.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА
07.30	УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"
08.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА
07.05	"НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЯ"
09.00	T/C "ГУМАНОИДЫ В КОРОЛЕВЕ"
09.05	M/C "ОХОТНИКИ ЗА МОНСТРАМИ"
09.30	M/C "ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ"
09.55	M/C "ПЛАНЕТА ШИНА" (12+)
10.25	M/C "РОГА И КОПЫТА": "ВОЗВРАЩЕНИЕ"
10.50	"ЖЕНСКАЯ ЛИГА"
11.10	X/Ф "КАМЕНЬ ЖЕЛАНИЙ"
11.45	T/C "УНИВЕР" (16+)
13.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.00	"ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
14.20	"ДОМ-2. LIVE" (16+)
16.30	T/C "ИНТЕРНЫ" (16+)
17.30	T/C "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ" (16+)
18.30	T/C "ИНТЕРНЫ" (16+)
19.00	"МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+). ПОГОДА
19.10	"НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЯ"
19.15	"АФИША" (6+)
19.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
20.00	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
21.00	"КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
22.00	"НАША RUSSIA" (16+)
23.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
23.35	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
01.00	X/Ф "ПАРФЮМЕР. ИСТОРИЯ ОДНОГО УБИЙЦЫ"

ТИВИКОМ

06.05	20.05	"СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+). ЗУРХАЙ
06.30	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00,	

04.00	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ
-------	---------------------

НТВ

06.55	"НТВ УТРОМ"
09.35	T/C "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
10.30	16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
11.00	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.25	"ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР" (16+)
11.55	"ДО СУДА" (16+)
13.00	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	T/C "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ" (16+)
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.30	T/C "БРАТ ЗА БРАТА-2"
22.25	T/C "ПЯТНИЦКИЙ. ГЛАВА ВТОРАЯ"
00.10	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.30	X/Ф "ТЫ МНЕ СНИШЬСЯ..."
02.25	"ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
03.00	"ДИКИЙ МИР" (0+)
03.30	T/C "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)

04.30	ФУТБОЛ. ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. "БЕНФИКА" (ПОРТУГАЛИЯ) - "СПАРТАК"(РОССИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
-------	--

5 КАНАЛ

07.00	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
07.10	06.10 Д/С "РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45	16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30	12.25, 13.35, 14.00, 14.55 T/C "СПЕЦНАЗ-2"
17.00	"ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
18.00	"ПРАВО НА ЗАЩИТУ" (16+)
20.00	20.30, 21.00 T/C "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30	22.15, 23.25 T/C "СЛЕД"
00.10	X/Ф "СОБАЧЬЕ СЕРДЦЕ"
02.35	X/Ф "ИНТЕРВЕНЦИЯ"
04.30	"СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО" (12+)
05.10	Д/Ф "ОХОТА НА ВЕДЬМ"

НТВ

09.00	"АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ" (12+)
09.05	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.05	"СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+)
10.25	Д/Ф "ОРУЖИЕ ХХ ВЕКА"
10.35	T/C "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
11.05	"СТРОГО НА ЮГ" (12+). ЗУРХАЙ
12.05	T/C "АТЛАНТИДА"
13.05	X/Ф "ФАБИО МОНТАЛЕ" 2 С.
15.05	T/C "ЗОЛОТАЯ ТЕЩА"
15.40	X/Ф "ВРЕМЯ ВОЛКА"
17.30	Д/Ф "ПОРТРЕТЫ НАЦИЙ"
18.00	T/C "ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+)
19.00	"РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
20.30	T/C "ОДНУ ТЕБЯ ЛЮБЛЮ"
22.05	T/C "ЕСЛИ НЕВЕСТА ВЕДЬМА"
23.50	"ЭПОХА. ЛЮДИ И СОБЫТИЯ" (16+).
ЗУРХАЙ	
01.30	"ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+)
03.00	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55,	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05,
18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50	
МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)	
06.00	T/C "МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ"
07.00	M/C "УТИНЫЕ ИСТОРИИ" (6+)
07.30	M/C "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ" (12+)
08.00,	19.30 T/C "ВОРОНИНЫ"
08.30,	13.00 "ЖИВОТНЫЙ СМЕХ" (0+)
09.00,	13.30, 20.55, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30,	20.00 T/C "ЗАКРЫТАЯ ШКОЛА. РАЗВЯЗКА" (16+)
10.30,	19.00, 21.00 T/C "КУХНЯ" (16+)
11.00,	"СВИДАНИЕ СО ВКУСОМ" (+16)
12.00,	"КВН НА "БИС" (16+)
14.00,	18.30, 23.15 T/C "6 КАДРОВ" (16+)
14.50	X/Ф "ЗНАКОМСТВО С ФАКЕРАМИ" (16+)
17.00	"ГАЛИЛЕО" (0+)
18.00	T/C "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!" (16+)
21.30	X/Ф "ЗОЛОТОЙ РЕБЕНОК (16+)"
00.30	X/Ф "КРУТЫЕ ВИРАЖИ" (16+)
02.45	T/C "СПАСИ МЕНЯ" (16+)
04.25	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

06.55	"НТВ УТРОМ"
09.35	T/C "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
10.30	16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
11.00	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.25	"МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)
11.55	"ДО СУДА" (16+)
13.00	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	T/C "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ" (16+)
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.30	T/C "БРАТ ЗА БРАТА-2"
21.40	T/C "ПЯТНИЦКИЙ. ГЛАВА ВТОРАЯ"
22.40	X/Ф "СИБИРЯК"
00.35	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
01.10	"ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР"
01.45	ФУТБОЛ. ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА. "АНЖИ" (РОССИЯ) - "ЛИВЕРПУЛ" (АНГЛИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
03.55	"ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)
04.55	X/Ф "КОЛОДЕЦ"
05.30	"ДИКИЙ МИР" (0+)
05.55	T/C "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)

5 КАНАЛ

07.00	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
07.10	05.55 Д/С "РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45	16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30	12.25, 13.35, 14.00, 15.00 T/C "ГРОЗОВЫЕ ВОРОТА"
17.00	"ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
18.00	"ПРАВО НА ЗАЩИТУ" (16+)
20.00	20.30, 21.00 T/C "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30	22.15, 23.25 T/C "СЛЕД"
00.10	X/Ф "СВАДЬБА В МАЛИНОВКЕ"
01.55	X/Ф "СЕМЬ НЕВЕСТ ЕФРЕЙТОРА ЗБРУЕВА"
03.40	"ВСТРЕЧИ НА МОХОВОЙ" (12+)
04.20,	05.05 Д/Ф "МЕЧ НАД ЕВРОПОЙ"

16.00, 17.00, 19.30, 21.40, 23.00	НОВОСТИ ДНЯ(16+)
07.05	"В ТЕМЕ" (16+)
07.30	10.05, 23.30 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ"
07.50	14.50, 20.30 "ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ"
08.00	НОВОСТИ ДНЯ(16+). ЗУРХАЙ
08.35	"РАДАР-СПОРТ" (6+)
09.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.25	Д/Ф "ОРУЖИЕ ХХ ВЕКА"
10.35	T/C "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
11.05	"СТРОГО НА ЮГ" (12+). ЗУРХАЙ

Суббота, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table of TV programs for the first channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Ларец Марии Медичи', 'Смешарики', 'Умницы и умники', etc.

«РОССИЯ»

Table of TV programs for the 'Россия' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Пять минут страха', 'Сельское утро', etc.

Table of TV programs for the first channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Городок', 'Семья и дети', 'Вести-дежурная часть', etc.

КУЛЬТУРА

Table of TV programs for the 'Культура' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Европьюс', 'Библейский сюжет', 'Мой серебряный шар', etc.

АРИГ УС

Table of TV programs for the 'Ариг Ус' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Архимеды', 'Восточный экспресс', 'Афиша', etc.

ТИВИКОМ

Table of TV programs for the 'Тивиком' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Серединка земли', 'Новости дня', 'В теме', etc.

Table of TV programs for the 'СТС Байкал' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Евромакс. Окно в Европу', 'Вкусно', 'Между первой и второй', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table of TV programs for the 'СТС Байкал' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Местное время на СТС Байкал', 'Фей', 'Смешарики', etc.

НТВ

Table of TV programs for the 'НТВ' channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Супруги', 'Смотр', 'Если невеста ведьма'.

Table of TV programs for the 5th channel on Saturday, 10. Includes titles like 'Лотерея "Золотой ключ"', 'Их нравы', 'Готовим с Алексеем Зиминым', etc.

5 КАНАЛ

Table of TV programs for the 5th channel on Saturday, 10. Includes titles like 'М/Ф (0+)', 'Сейчас', 'История из будущего', etc.

Воскресенье, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table of TV programs for the first channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Новости', 'Человек ниоткуда', 'Служу отчизне!', etc.

«РОССИЯ»

Table of TV programs for the 'Россия' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Город невест', 'Вся Россия', 'Сам себе режиссер', etc.

КУЛЬТУРА

Table of TV programs for the 'Культура' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Европьюс', 'Обыкновенный концерт', etc.

Table of TV programs for the first channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Гадюка', 'Легенды мирового кино', 'Рыжая лисица острова Хоккайдо', etc.

АРИГ УС

Table of TV programs for the 'Ариг Ус' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Бравые парни', 'Сто вопросов к взрослому', 'Мунгэн сэргэ', etc.

ТИВИКОМ

Table of TV programs for the 'Тивиком' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Зурхай (6+)', 'Радар-спорт', 'Вкусно', etc.

Table of TV programs for the 'СТС Байкал' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Школьное ТВ', 'Четыре танкиста и собака', 'Ваше право', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table of TV programs for the 'СТС Байкал' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Самый умный', 'Чаплин', 'Галилео', etc.

НТВ

Table of TV programs for the 'НТВ' channel on Sunday, 11. Includes titles like 'М/Ф мультфильм (0+)', 'Супруги', 'Русское лото', etc.

Table of TV programs for the 5th channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Первая передача', 'Еда без правил', 'Дачный ответ', etc.

5 КАНАЛ

Table of TV programs for the 5th channel on Sunday, 11. Includes titles like 'Гепарды: путь к свободе', 'Прогулки с чудовищами', etc.

ШАРАГАЛЖИН

Үгэнь ба хүгжэмынь Виктор Томитовай (Үргэнөөр)

Эртэ урдын түүхэтэй элдин дэлгүүн Шарагалжин эрын гурбан нааданда Эмниг хүлэг түүрүүлээ Шарагалжин. Бурхадүүдһаа табисууртай Шарагалжин, Шарагалжин, Намсарай сахоусар мүргэмэй.

2. Буряад зоноо суурхуулһан, Буурал хотогор Шарагалжин. Бурхан Багшын заабаряар Буддын шажан дэлгэрээ.

Дабталга: Шарагалжин, Бурхадүүдһаа табисууртай, Шарагалжин, Шарагалжин. Гурбан бүхэшүүл шалгараа.

3. Хүбшэ тайгаар нэмжүйһэн, Хонгор баян Шарагалжин, Хүдэр шамбай хүбүүдтэй, Хурдан хүлэг моридуудтай.

Дабталга: Шарагалжин, Бурхадүүдһаа табисууртай Шарагалжин, Шарагалжин, Хамба ламын нютаг лэ!

Musical score for 'Шарагалжин' by Victor Tomitov. Includes lyrics in Buryat and Russian, and musical notation with chords and notes.

Продаю 2-комнатную благоустроенную квартиру по ул. Боевой, 1 этаж, есть подполье, с/у совмещенный, большой, ухоженная, домофон, кабельное, Интернет. Тел.: 8-924-45-18-947.

Срочно сниму дом, комнату в малосемейке или полублагоустроенную квартиру. Недорого. Тел.: 63-80-88.

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

Table showing age restrictions: 0+ - от 0 до 6 лет, 6+ - от 6 до 12 лет, 12+ - от 12 до 16 лет, 16+ - от 16 до 18 лет, 18+ - старше 18 лет.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

2012 он – Россиян түүхын жэл

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

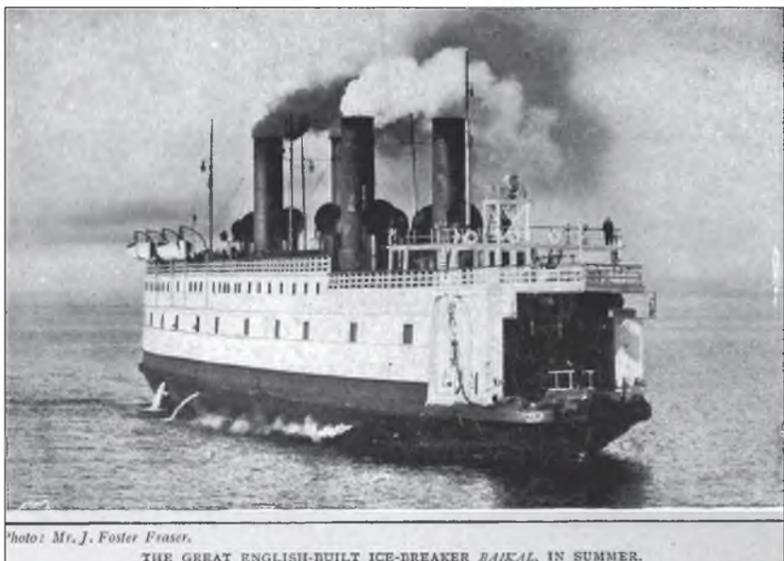

Photo: Mr. J. Foster Fraser.

THE GREAT ENGLISH-BUILT ICE-BREAKER BAIKAL, IN SUMMER.

«Байкал» – 1899-1918 онуудта Байгал далай дээрэ тамархан Россиян флотой паар хэрэглэдэг паром-ледокол.

1895 оной эхээр харгын холбооной министр, хан тайжа Хилковой дурадхалаар Байгал дээгүүр Транссибирийн магистральда хэрэгтэй паромой барилга эхилэн байна. Тиймээхэ 1895 оной декабриин 30-да "Сэр В.г. Армстронг, Витворт и К" гэнэн Английн фирмэтэй хэлсэн (контракт) баталагдаа нэн. 1896 оной хабар хубинуудаар хубаагдахан ледокол дахинаа бүридүүлэн суглуулагдаха зорилготойгоор Лиственичное һууринда асарагдахан юм. Гурбан жэл соо баригдаһанай удаа 1899 оной июниин 17-до үһанда табигдаһан байна.

1900 оной апрелиин 24-дэ "Байкал" паром-ледокол өөрынгөө түрүүшын хүдэлмэрийн рейс хэжэ, 500 хүниие, 167 мори, 2 паровоз, 3 вагон, 1000 пүүд эд бараа зөөһэн юм. 1905 ондо Кругобайкальская харгы ашаглалгада оруулхын урда тээ баригдаһан "Ангара" хоёр рейс Байкал, Мысовая пристаньдэ хэдэг байһан байна. Удаань паром хэрэглэлгэ магистральной поезднуудай саг үргэлжэ ябалгада нүлөөлдэг нэн.

Граждан дайнай эхилхэдэ, "улаантанай" гарта ороһон паром үхэр буунуудаар, пулемедуудаар хангагданхай байгаа. Эрхүүе "улаантанай" орхиһоной һуулдэ паром Мысовая пристаньда абаашагдажа, тэндэнь "улаантанай" штаб, арын газарайнь эмхинүүд байгуулагдаһан юм.

Тиигэжэ 18 жэл соо хайн хэрэглэгдэбэ. Граждан дайнай үедэ 1918 оной августын 16-да белочехүүдэй "Feodosia" онгосын довтолгоһоо эбдэрһэн байна. Тэрээнһээ хүрэн түрүүшын номондо керосинтай резервуар халаа, харин хоёрдохи номон гол пультадань тудда. Командань тэрбелхээ нэдэбэшье, зариманиинь галда шатаба. Уһанда шэнгэнэн паром хэдэн үдэр соо шатажа, харахада, тон аймшагтай байгаа бэлэй.

Ондоо мэдээгээр, "Байкалай" үлэгдэлнүүд Мысовая пристаньда Хоёрдохи дэлхэйн дайнай эхилтэр байһан байна. Сталинградтай байлдаанай үедэ "Байкалай" үлэгдэлнүүд танк, буу хэжэ зорилготойгоор хайлуулагдаһа Ураалай заводуудта эльгээгдэһэн байна.

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай хаа, тэдэнээ редакцидаманай эльгээжэ, бүгэдын һонорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: npen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

"Байкал" ледокол үһан дээрэ. 1899 оной июлиин 17. Лиственичное

1920 ондо уһыень гаргаһанай һуулдэ ледоколой шатаһан корпус Байкал порт шэрүүлэн абаашагдаа нэн. Тийн 1926 он хүрэтэр тэндэ байгаа. Удаань түмэр хэрэгсэлнүүдын отологдоо. Харин корпусойнь доодохи хуби Ангара голой эрьедэхи нуур соо хэбтэдэг байна. Тэндэ урдахи винтнүүдын, хүсэнэй түхээрлгын хуби тэрэ зандаа үлэнхэй.

Хубисхалай үедэ Верхнеудинск хотодо хүндэ хүшэр ушарнууд тохёолдоо. Нэгэ гарһаа нүгөө гарта энэ хото ородог байгаа. Верхнеудинскда атаман Семенов хасагууд, капеллевууд, япон сэрэгшэд, американцууд, чехууд, Колчагай отрядууд ороһон юм. Энэ фото-зураг дээрэ хоёр белочехүүд фотокамерын урда тээ эндэ ажаһуудаг хүнтэй суг зогсоно.

1918 он.

Япон сэрэгшэд броневигэй хажууда. Владивостогто хэгдэһэн энэ броневик Сагаан армиин мэдэлдэ байгаа.

Гурбан япон сэрэгшэд үбэлэй сэрэгэй хубсаһатай. Япон сэрэгшэд тусхай дулаан униформотой.

1919 оной ноябрь нарада Большеви́гүүдэй Прибайкалийн подпольно комитет шидхэбэри абажа, Прибайкалида буһалгаа бэлдэхэ, үнгэргэхэ гэжэ хэлсээ.

Дайнай политическэ байдалай хэсүү хүшэр ушарай шалтагаан гэхэдэ, Верхнеудинскда япон дивизи (9 мянган хүн), 27-дохи американска полкын хоёр батальон, 31-дэхи Семеновско полк, генерал Левицкий "зэрлиг дивизи" байрлаһан байгаа. Троицкосавскда 400 жадатай хүнтэй, 200 нэлмэтэй хүнтэй генерал Крымовэй нэрэмжэтэ дивизион, 250 нэлмэтэй хүнтэй хамтаруулагдаһан хасагуудай дивизион байгаа. Харин Петровско заводто япон батальон (800 хүн), семеновско дивизион (150 хүн), нэгэ батареи, хоёр бронепоезд тоологдодог нэн.

1919 оной декабриин 18-най һүни Прибайкалида буһалгаан эхилжэ, Мухар-Шэбэртэ партизанууд довтолбо. Тэдэниие Тарбагатайн таряашад дэмжээ нэн. Буһалгаалһан зон хоер шэглэлээр, нэрлэбэл, Верхнеудинск, Ново-Селенгинск тээшэ дабшаба. 1919 оной декабриин 29-дэ Ново-Селенгинские партизанууд сүлөөлһэн байна. 1920 оной январийн һүүлээр энэ буһалгаанай удаа Прибайкалийн ехэнхи хуби "улаантанай" хиналта доро ороһон юм.

"Семеновцуудай экспедицийн урагшагүйдэлгээ боложо, Верхнеудинскийн американ, япон командованинууд 1920 оной эхээр шанга довтолго эхилхээ нэдэбэ. Буһалгаашадай түбүүдтэ гурбан тээһэн довтолжо, буһалгаашадые халгааха хүсэлтэй байгаа. Тиигэжэ январийн 4-дэ япон-сагаантанай отряд (1200 хүн) хоер буутай, 8 пулеметтой боложо, Петровско заводһоо Харауз, Мухар-Шэбэр тээшэ довтолоо нэн.

Тэрэл үедэ Верхнеудинскаа Мухино, саашаа Ново-Селенгинск тээшэ "зэрлиг дивизиин" 400 жадатай, 500 нэлмэтэй, 2 томо буутай сэрэгшэд дабшаба. Энэ үеэр Троицкосавскаа 350 нэлмэтэй, 200 жадатай, зургаан үхэр буутай Крымовэй нэрэмжэтэ дивизион хойто зүгһөө довтолхо еһотой байгаа. Харин партизанууд тэрэ үедэ 6 мянган сэрэгшэтэй, зүгөөр Чикойһоо эхилээд, Сэлэнгын хизаар болотор тэдэнь таранхай нэн.

Январийн 14-һөө 15 болотор гурбан шэглэлээр хэдэн тулалдаан болобо. Илангаяа хойто зүгөөр шанга тэмсэл болоһон байна. Петровско Заводһоо довтолһон япон-сагаантанай отряд январийн 5-да, 6-да партизануудые диилэжэ, Мухар-Шэбэр, Шэнэ, Хуушан Загание, Шаралдай һууринуудые эзэлһэн юм. Партизанууд урда зүг руу ябаха баатай болоо. Интервентнуудтэй, тэрэ тоодо япон сэрэгшэдтэй тэдэнэр дайлагдаха дүршэлгүй байһан дээрэнһээ илагдаһан байна...

С.Н.Шишкинэй "Гражданская война на Дальнем Востоке" гэнэн номһоо абтаба.

Бэлигма ОРБОДОЕВА оршуулба.

ВЛАДИМИР ДАНЖАЛОВАЙ ГЭРЭЛТЭ ДУРАСХААЛДА

Захаминай олониитэ ехэ хүндэ гээлтэдэ зоробо. Үни удаан үбшэлхэн партийна, советскэ ажалшан, хизаар ороноо шэн-жэлэгшэ, "Уран Дүшэ" нэгэдэлэй түрүүшын гэшүүдэй нэгэн, поэт, журналист Владимир Нимаевич Данжалов 75 наһанайнгаа дабаан дээрэ наһанһаань нүгшэбэ.

Владимир Данжалов 1937 оной намар Санага нутагай Хужарай Оломой хушуун нутагта түрэнэн юм. Бага наһанһаа эсэгэһэн һалажа, ажабайдалай хүшэр хүндые бэе дээрэ үзэн даа. Теэд олоной дэмжэлгээр бэрхэ хүбүүн хургуулияа түгэсэжэ, Зэдын комбинадта хүдэлжэ мүнхэтэйхэн болоод, Буряадай хүдөө ажахын техникум дүүргээ хэн. Тиигээд түрэл колхоздоо зооветеринараар амжалтатайгаар хүдэлөө. Уданшьегүй залуу бэрхэ мэргэжэлтэниие комсомолой ажалда дэбжүүлэ. Тиигээд Дээдэ партийна хургуули дүүргээд, Захаминай партиин райкомдо, Харасайн болон СССР-эй 50 жэлэй ойн нэрэмжэтэ совхозуудта партторгоор, Захаминай болон Яруунын аймагуудай соёлой таһагуудые даагшаар, Мэлэ-Бортын сомоной Со-ведэй түрүүлэгшээр, Зэдын, Захаминай аймагу-

удай соёлой таһагуудые даагшаар амжалта түгэс хүдэлөө.

Наһанайнгаа амаралтада гараадшье, миин хуугагүй. Баян-Голдо, Мэлэдэ хизаар ороноо шэн-жэлэлгын музейнүүдые байгуулаад, даажа байгаа. Тэрэнэй хүмүүжүүлхэн эдир хизаар ороноо шэн-жэлэгшэд аймагай, республикын мүрысөөнүүдтэ түрүү хуруинуудые абадаг хэн. Захаминай олон тоото домогуудые суглуулаа. Аймагай хүдөө ажахын түүхые согсолжо, "Слава и труд рядом идут" гэнэн ном 2007 ондо гаргуулаа.

"Уран Дүшэ" нэгэдэлэй эгээл эдэбхитэй гэшүүн Владимир Данжалов ходоодо хаанашье ябахандаа, ямаршье тушаалда хүдэлхэдөө, тоонто нутагаа магтан дуулажал ябадаг байгаа. Тиимэһээ түрүүшын согсолбори "Домог дуунайм эхин - Дурдам хээтэй Захаминай" гэнэн уянгата нэрэтэй хэн. Энэ 75 жэл соо Владимир Нимаевич хэды олон нүхэдтэй байгааб даа. "Мүнгэн мурнуудые нүхэдтөө мүнхэрхыень дурсанаб" гэнэн ном соогоо олон тоото нүхэдтөө зорюулхан ирагуу шүлэг, поэмэнүүдынь ороо хэн. Мэлэ нутагай суута ангуушан Шагжа Сосоров тухай "Мэргэн Шагжа" роман-диалог, Санагаһаа угтай, бүхы наһаараа Мэлэдэ багшалһан, түрүүшын

лётчик-истребитель һагба Будаевич Аюшеев тухай туужа бэшэ.

Буряад тэргүүтэнэй ехэ эдэбхитэн Владимир Данжалов түрэлхи хэлэнэйнгээ, түрэл арадайнгаа соёлой хүгжэлтын түлөө шармайн оролдодог хэн. "Уулын уладай уулзалгануудта", "Алтарганын" наадануудта эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг байгаа.

Ажалдаа амжалта ходо туйлажа ябахан Владимир Нимаевич Данжалов "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнэн.

Эрхимүүдэй эрхим Владимир Нимаевич наһанайнгаа нүхэр Валентина Содномовнатаая хоёр хушуун уринерые ажабайдалай үргэн харгыда гаргажа табья, ашанар зээнэрээ, зээнсэрээ үргэлсөө.

Үргэн харгытай, олон нүхэдтэй Владимир Нимаевичай гэрэлтэ дурасхаал булта захаминаархитай зүрхэ сэдхэлдэ мүнхэдөө үлэхэ.

«Уран Дүшын» гэшүүд: Ш.Б.Бакшеев, Б.Б.Гомбоев, Х.Д.Дампилова, С-Х.Д.Дармаева, М.Ц.Доржиев, Ц.Ц.Найданов, Р.Б.Намжилова, Н.Ц.Очиров, Ц.Д.Г.Очирова, Ц.Ц.Ринчинов, Н.Б.Соктоев, Д.Ц.Тогмитова, С.Д.Хойлокова.

Хүн ба үе саг**ХУУР, ЛИМБЫН ХҮГЖЭМ ДУУТАЙ ХАНИЛҺАН НАҺАН**

Буряадаймнай бэлигтэй хүбүүдэй нэгэн Дондок Ринчинович Тарбаев амиды мэндэ ябаа һаа, энэ жэлэй ноябриин 6-да 80 наһаяа угтаха хэн. Мэдээжэ хүгжэмшэн, бэлигтэй багша, Яхадай хүгжэмэй академиин доцент Дондок Тарбаев жэл саада тээ энэ дэлхэйһээ халин ошоо.

Дондогтой бидэ дүтын нүхэдбди. Үхибүүн наһанһаа хүгжэмдэ дуратай нүхэрнай хуур, лимбэ дээрэ наададаг, дууладагшые хэн.

Тушаад онуудта, хамтын ажахынуудай бии болгогдожо байһан үедэ, Захаминай аймагай Санага нутагта бидэнэй балшар наһан үнгэрөөл даа. Эндэхи эхин хургуулиин үүлээр хүршэ хууринда 7 класс дүүргээд, 1950 ондо хүгжэмэй училищида ороһон юм. 2-дохи курсда хуража байхадань, сэрэгэй албанда татаба. Номгон далайн флотто 4 жэл соо алба гараа хэн. Гэдэргээ хүгжэмэй учили-

щида бусажа, 4 жэлэй туршада мэргэжэлтэ һуралсал гараһанай удаа Буряадай гүрэнэй оперо болон баледэй театрай оркестртэ лимбэ дээрэ наададаг хүгжэмшэн болобо.

Удаань Ленинградай консерватори дүүргэһэнэй үүлээр Якутск хотодо эльгээгдэжэ, хүгжэмэй – драматическа театрта хүдэлжэ болоо хэн.

Бүри 1949 ондо эдирхэн Дондок Тарбаев Москвада үнгэрһэн Буряад соёлой болон искусствын II декадада хабаадаһан габьяатай. Баритон һайхан хоолойтой байһан аад, дуушанай зам шэлэнгүй, хүгжэмшэн болоһон юм. Тэрэ айхабтар ажалша хүн хэн. Хаанашье хүдэлхэдөө, зонтой харилсахадаа, томоотой түбшэн, зөөлэн, хүндэмүүшэ зантай, танил, түрэлнүүдэй дунда хүндэ ехэтэй бэлэй.

Ринчин Нимаевич Тарбаев эсэгэн ном һудартай хүн хэн. Нутагтаа багшалжа байхадань, 1939 ондо сэрэгтэ татаһан юм. Эсэгэ ороноо

хамгаалгын дайнай эхилхэдэ, коммунист Р.Н.Тарбаев эрэлхэг зоригтойгоор шунахай дайсадтай тулалдажа, 1941 оной сентябриин 21-дэ ами наһаяа үгэһэн байна. Белоцарев Половики хотодо хүдөөлүүлэгдэнхэй.

Цырен-Дулма Дашиевна эхэн Дондок, Антонина хүүгэдэе хүлын дүрөөдэ, гарын ганзагада хүргэхын тула

үдэр һунигуй хүдэлөө. Ажалша бэрхэ эхэнерые нутагайнь зон ехэ хүндэлдэг бэлэй.

Антонина дүүнь нутагтаа түбхинэжэ, дүрбэн хүбүүдэй эжы юм. Мал ажалда бүхы наһаараа шударгы хүдэлхэн Антонина Ринчиновна гүрэн түрын олон шагналнуудта, "Хүндэлэлэй Тэмдэг" ордендо хүртэнэн габьяатай. Хүбүүдынь булта ажалша бүхэриг. Бардам һайн байдалтай.

Андрей гэжэ дүү хүбүүниинь ондоо айлда үгтэһэн, Закаменск хотодо мүнөө ажаһуудаг. Шахтада ажаллажа, наһанайнгаа амаралтада гараад, ашанараа хүмүүжүүлнэ.

Дондок Ринчинович мэндэ байхадаа, түрэл нутагаа эрьехэ ердэг, сэдхэлээ ханан амардаг хэн. Холын Яхад орон тэрэнэй хоёрдохи түрэнэн нутаг болоо. Тэндэ нүхэрнай олониитын һайшаал хүндэдэ хүртөө, гүрэн түрын үндэр шагналнуудтай юм. Үндэр наһатай болотороо, залуу нүрэг лимбэшэ хүгжэмшэдые мэргэжэл-

тэ тусхай таһагта хургадаг байгаа.

Искусствада, хүгжэмдэ дуратай зоной зүрхэ сэдхэлдэ Яхадай АССР-эй габьяата артист Дондок Тарбаевай уран бэлиг, һайхан дүрэ шарайнь үлэхэл даа.

Нутагайнь зон, нүхэд болон түрэлхидынь Дондок Ринчиновичэй һайхан дурасхаал түрэл тоонтодо мүнхэлхэ тухай шиидхэхэбди.

Хуур, лимбын ирагуу һайхан аялгалд энэ дэлхэйдэ суурятан үнгэрһэн нүхэрэймнай наһан, үндэр бэлигын шаби-нарайн хүгжэм дуун соо хэтэ мүнхэдөө эдэлэг лэ!

В.СОКТОЕВ, Буряадай болон Россиин габьяата барилгашан, Россиин хүндэтэ барилгашан, РБ-гэй барилгашан-ветерануудай нэгэдэлэй президент.

С-Ж.БАНЗАРАКЦАЕВ, Санагын хүдөө хууринай Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ.

Домог**АМИ НАҺАНАЙ АНДАЛДААН**

Урда сагта болоһоншье һаа, энэ үйлэ мүнөө үеын зондо һайн хургаал болоһонь дамжагуй.

«Эрдэм ном – эрхим баян, Үри үхибүүд – дунда баян, Эд зөөри – адаг баян» –

гэнэн сэсэн мэргэн үгэнүүд энэениие үшөө дахин гэршэлнэ. Эрдэм номтой лама багшанар бүхы юмэнэй ушар шалтаганиие ойлгожо, һайн тээшэн залажа ябана. Угаа үргэлжэлүүлхэ үри хүүгэдые хүмүүжүүлжэ табиha гэнэн юртэмсын нангин уялга дүүргэжэ ябахан зон бүянгаа эдлэхэ. Харин эд зөөриин хойноһоо ороһон баяшуул нүгэлдэ унахаһаа ондоо ашагүй ха юм даа.

Санагын дасанай наһажаал лама нэгэ шабия хажуудаа абаад, Вангайн хүрээ* хүрэхөөр мордобод. Оройхон болоходо, нэгэ баян айлайда орожо, хонолго эрибэд. Тэрэ айлай эзэн эхэнэр мүртэйгөөр сайлуулбашьегүй, эзениинь хүйтэн амбаартаа хонохыень оруулба. Тэндэн ороод унтаха гэжэ хэбтэхэдэ,

лама амбаарай оёорто нэгэ палаа-хын ондоохонор хэбтэхые обёород, тэрэниие һайнаар тэгшэлжэ, байрадань багса хоноожорхибо.

Багша шаби хоёр үглөөгүүр бодоһоор, сайшье уунгүй, барлагтайнь хүйтэн аарсыень хубаалдажа уугаад мордобод. Тэдэ хоёр баһал үдэрөө дүүрэн ябаад, оройшог нэгэ үгтэйшье һаа, олон үхибүүдтэй айлайда оробод. Гэрэй эзэд бии үгыгөөрөө оройн айлшадые хүндэлөөд, өөһэдынгөө унтарид хэбтүүлжэ, өөһэдөө үхибүүдээрэ налаашада хэбтэбэд.

Үглөөгүүр бодоходонь, энэ хүндэмүүшэ айлай ганса һаамхай үнэениинь юундэшьеб даа үхэшэн байба...

Харгыдаа ябахандаа, шабинь багшаһаа асууна:

- Багшаа! Ямаршье муу юм даа. Энэ юртэмсэ дээрэ һайн муу хоёр яажа тэнсэнэ гээшэб? Хомхой хобдог, харуу хатууниинь тэһэ баяжаад байха, харин үнэн сэхэ, ажалша бэрхэ, үри үхибүүд олонтой зон үгтэй ядуу байха.

- Юундэ иимэ бодолнууд толгой-дошни оробоб даа? – гэжэ лама

хубараһаань асууна.

- Үгы, тэдэ ехэл гайхалтай байгал даа. Та, багша, тэрэ баянһаа баян аад, харууһаа харуу хэнтэг айлай амбаарай оёорыень заһажа үгөөт, харин хэды үгытэйшье һаа, һайн һанаатай хүндэмүүшэ айлай хоолой тэжээжэ байһан ганса үнэениинь абаарагуйт?

- Ай даа, үшөөл залуу ябанаш, ажабайдалай олон нюусануудые ойлгоногуйлши даа. Зөөри гээшэ юум даа, үглөөнэй шүүдэр – наранай ялайхада, үгы ха юм.

Тэрэ баянайшни түрэлхид урдандаа бүришье баян байһан байна. Тоогүй олон адуу малтай, үшөөл тиигээд үбгэниинь ехэ наймаа ябуулдаг байгаа юм байна. Тиигэжэ олоһон олзоёо нөөсэлжэ, ехэнхиинь алтан, үнэтэ эрдэнинүүд болгоод, амбаарайнгаа оёорто нюужа хадагалдаг байгаа ха юм даа. Тэрэ булашыень хэншье, гэртэхииниинь мэдэхгүй байгаа гээшэ. Наһан болоходонь, һамганииньшье, энэ ганса хүбүүнииньшье тэрэ булашынь олоогүй. Үшөө яажа тэрэ баян түрэлөө

олоо юм даа, зөөри зөөшэ байнал гэжэ, ехэ лүйжэншэ ламанараар лэ түрэлһын олгуулаа хаш.

Харин энэ хүбүүниинь, «хойто хүлын урдахия алдахагүй» гэжэ эсэгэһэн бүришье доро, үхибүүшьегүй юм байна, уг таһархань гээби даа.

Үри бэегүй хүнүүд даа, иигээд лэ зөөриез зөөришье болгожо шадангүй талииха. Тэрэ амбаарайнь оёортохи алтанай, үнэтэ эрдэнинүүдэй булаша хожомын һайн хүндэ зөөри болоно ааб даа.

Харин тэрэ һайн һанаатай айлда хоножо байхаданмай, гэрэй эзэн эхэнэрэй хүнэһыень абашаһаа Эрлигэй элшэнэр ерээ. Тиихэдэнь би үнэениинь заажа, тэрэ эхэнэрэй амиинь абаарааб. Тэдэшни ажалша зон, амиды ябаа сагтаа аргаа ядахагүй даа, – гэжэ багша шабидаа ойлгуулаа хэн.

Сэнгэ РИНЧИНОВ найруулба.

*Вангайн хүрээ – Монгол оройной мүнөөнэй Булган аймагтахи ехэ хийд.

XVII ЖАРАНАЙ ХАРА УЬАН ЛУУ ЖЭЛ

НАМАРАЙ НҮҮЛШЫН САГААН НОХОЙ НАРА

Буряад литэ	21ХЭ	22	23	24	25	26	27 Н
Европын литэ	5	6	7	8	9	10	11
Гараг	Дабба	Мягмар	Нагба	Пурбэ	Баасан	Бимба	Нима
Нэрэ	Нара	Марс	Меркури	Юпитер	Солбон	Сатурн	Наран
Үдэр	понед.	вторник	среда	четверг	пятница	суббото	воскр.
Үнгэ	сагаан	сагаагийн	хара	харагийн	хүхэ	хүхэгийн	улаан
Үдэр	Морин	Хонин	Бишэн	Тахья	Нохой	Гахай	Хулгана
Мэнгэ	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан
һуудал	модон	хиш	гал	шорой	түмэр	огторгой	уһан

Гарагай 2-то намарай һүүлшын сагаан Нохой нарын ноябриин 5 (хуушанай 21).

Сагаан Морин, 7 улаан мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд ба тэнгэри тахиша, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиша, замда мур гаргаха, эм найруулха, гэр байшан бариха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, хүрэнгэ эһээхэ, ехэ хүндэ тангариг үгэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, һээы гэр табишада хайн. Модо отолхо, байра бууса түбхинүүлхэ, мори худалдаха, ном эхилэн соносохо, холын замда гараха, шэнэ дэгэл үмдэхэ, эд, юмэ үгэхэ, шарил шатаахада муу.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ. Гарагай 3-да ноябриин 6 (хуушанай 22).

Сагаагшан Хонин, 6 сагаан мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэшэг даллага абхуулха, бэшэг зурхай зураха, тарни уншаха, харюулга хэхэ, нүүдэл хэхэ, урлаха ухаандал нурулсаха, ажалшаниие абаха, мал газашань үгэхэ, хонинноо ашаг шэмэ абаха, бэри буулгаха, хурим найр хэхэ, шэнэ ноёниие табиша, захирхы тушаалай ажал хэхэдэ хайн. Хүн, мал ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, сэргэ хүдэлгэхэ, замда гараха, тээрмэ бодхохо, шууяа гаргаха, бузар буртагые зайсуулха, дайсанай үйлэ тэбшэгтэ.

Хүнэй үһэ абаа һаа, эдэе хоол, ундан элбэгээр олдохо.

Гарагай 4-дэ ноябриин 7 (хуушанай 23).

Хара Бишэн, 5 шара мэнгын, галда һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бэшэг зурхай зураха, дасан дуганай тахил заһаха, лама болохо, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, сэсэрлиг байгуулха, шэмэг зүүхэ, бүжэг наада табиша, түг дарсаг хийдхэхэ, замда гараха, арамнай үйлэдэхэ, түмэрөөр урлаха, зүүдхэл шэмэг зүүхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, дасан дуган нэргээхэ, арамнайлаха, ном номлоходо хайн. Газар хахалха, хурим хэхэ, нохой абаха, мал худалдаха, худаг малтаха, аралжаа наймаа хэхэ, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, ном соносохо, юмэ газашань үгэхэ, хүрэнгэ эһээхэдэ сэертэй.

Хүнэй үһэ абабал, эд бараан, эдэе хоол, ундан олдохо.

Гарагай 5-да ноябриин 8 (хуушанай 24).

Харагшан Тахья, 4 ногоон мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиша, тахилда үгэлгэ үгэхэ, дасан шүтээн бодхохо, бэшэг зурхай зураха, санаар олгохо, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, номын хурал байгуулха, эм найруулха, модо тариха, хүрэнгэ эһээхэ,

бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, үзэл үзэхэ, анда нүхэр боллоосо, тангариг үгэхэ, һаад тодхор дараха, ханахада хайн. Угаал үйлэдэхэ, арамнай хэхэ, мал агталха, нюуса зүблөө хэхэ, хурим найр хэхэ, байшан гэрэй һуури табишада таарамжагүй.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн, хамшаг хүрэхэ.

Гарагай 6-да ноябриин 9 (хуушанай 25).

Хүхэ Нохой, 3 хүхэ мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд тахиша, лама болохо, "Чавдор", "Уһан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, модо отолхо, тангариг үгэхэ, замда гараха, таряалан тариха, худалдаа наймаа хэхэ, ном заалгаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, эм найруулха, эрдэмдэ һураха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, урлаха үйлэдэ нурулсахада хайн. Нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, газар һэндэхэ, харюулга хэхэ, модо отолхо, һубаг татахада бүтэмжгүй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, нюдэнэй хараа муудаха.

Гарагай 7-до ноябриин 10 (хуушанай 26).

Хүхэгшэн Гахай, 2 хара мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр.

Лама хубараг болохо, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, газар хахалха, хүрэнгэ табиша, ном заалгаха, гүлгэ тэжээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо һуулгахада хайн. Бэри буулгажа, хурьгэ оруулжа болохогүй, замда гараха, мал худалдаха, аралжаа хэхэ, үбшэн эмнэжэ эхилхэ, дасан дуганай һуури табиша, гэр бүрихэ, нүүдэл хэхэ, нохой абахые хориглоно.

Хүнэй үһэ абабал, зол жаргал оршохо.

Гарагай 1-дэ ноябриин 11 (хуушанай 27).

Улаан Хулгана, 1 сагаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр. "Няммэ-шин" үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, тахиша, угаал үйлэдэхэ, харюулга хэхэ, лама болохо, түмэрөөр урлаха, замда гараха, шэнэ барилга ашагалгада оруулха, худалдаа хэхэ, гэрлэхэ, эм найруулха, эрдэм номдо һургаха, буянай үйлэ бүтээхэдэ хайн. Байшан гэрэй һуури табиша, шэнэ гэр бариха, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, шэнэ дэгэл эсхэхэ, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, нохой тэжээхэ, хүүгэдые үргэжэ абаха, анда боллоосо, ехэ гол гаталха, заһаа бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ бариха, нялхые хүлдэ оруулха, газашань ябуулхада харша.

Хүнэй үһэ абаа һаа, амгалан байдалда хайн.

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБЫН АЙЛАДХАЛНУУД

Бандида Хамба лама Дашадоржо Итигэловэй Эрлэни-тэ Мүнхэ Бэын сэдхэлэй байдалые Ивалгын дасанай ламанар үдэр бүри наринаар ажамгажа, шэнжэлжэ байдаг гэһи. Тийхэдэ Этигэлэй Хамбын хажууда ото байлсажа байдаг, Эрлэни-тэ Мүнхэ Бэын сахюулша гэлэн Бимба ламбагай (Доржиев) һүни бүри зүүдхэ манажа, үглөөдэрын дасанай эрдэмтэ мэргэн ламанарта хөөрдөг гуримтай. Тэдэнэр энэ хараһан зүүдэнүүдыень Бурханай Номын талаһаа удхалан тайлбарилдаг байха юм.

Бимба ламбагай өөрөө Оронго ноутаһаа гарбалтай, багаһаа Этигэлэй Хамба тухай сөхшүүдэй хөөрдэдэгые оло дахин дууладаг, сэдхэл соогоо хадужа абадаг һэн. Тиин 2002 ондо Этигэлэй Хамба зүүдэндэнь ходо харгададаг боложо, бүри намайе хадагалһан бунхан сооһоом гаргаха саг ерэбэ гэжэ айладаһан байгаа. Бимба ламбагай энээн тухай Хамба лама Дамба Аюшеевтэ элидхэһэн байна. Тиигэжэ хэдэн удаа номдо хаража, үзэл хүүлэһэнэй, тусхай нарин уншалга бүтээл ябуулһанай һүүлээр Хамба лама Дамба Аюссевэй зарлигаар 2002 оной сентябриин 10-да Этигэлэй Хамба Ивалгын Ширамша һуурин ошоһон харгы шудар оршодог Хүхэ-Зүрхэ гэжэ газартахи бунханһаа гаргагдажа, Ивалгын дасан залагдаһан юм. Тэрэ гэнээр Бимба ламбагайгаар дамжуулан, Этигэлэй Хамба айлдхал, таалалнуудаа Бурядай, Россин, бүхы дэлхэйн зондо элирхэйлжэ байдаг.

Хамба лама Дамба Аюссевэй зарлигаар Этигэлэй Хамбын айлдхалнуудые буряад-монгол – сонгоол хэлэн дээрэ толилжо байхамнай. Хамбын зарлигые жиндагууд, хара зоной: «Зай!» – гээд, зүбшөөхөөһөө ондоо гурим байдаггүй юм. Хамба ламын хэлээшээр, сонгоол гэжэ отог эсэгэ үгы юм шуу, харин хорчид,

юншообэ, авгачууд, ботот гэхэ мэтэ үшөөшье олон отогоуд мүн болоно. Имагал захиргаанай талаар тэдэ отогоудые нэгдүүлэн, «сонгоол» гэнэн юрэнхы нэрэ үгэһэн байгаа. Хамба Аюссевэй һанамжаар, «сонгоол» гэнэн нэрэ Заяа Хамба бни болгоһон, Бурханай Номдо шүтэн зальбардаг зон гэнэн удхатай. Мүн баһа сонгоол хэлэмнай эхэ монгол хэлэндэ дүтэ һэн шуу. Тиин Этигэлэй Хамбын айлдхалнуудые сонгоол хэлэн дээрэ үгэжэ байхабди. Би өөрөө сонгоол хэлэ багаһаа мэдэхэшьегүй һаа, туршахыемни зүбшөөгит, хүндэтэ уншагшад.

Николай Бадмаринчинов.

Октябриин 19-дэ Итигэлын Хамба баруун гартаа «лагой» (ламын хувцас) барьсанаар үзэгдэлэй. Тэгээд Хамба лама хэлэвэ: «Гурван сургаалы мэдээд, сахиха хэрэгтэй».

Энэнь ямар удхатайб гэвэл, Бурханы номын суралсалын үсдэ дээрэ заагдасан гурван сургаал чиглэлы дагаха чухала, тусхайлвал, арюун цэвэр зан авари, даяан бисалгал, билиг – эдэ гурван мүн болоно. Арюун цэвэр зан авари түрүүн юундэ тавигданаб гэвэл, цэвэр зан авариин ашаар сэдхэлээ номгоруулжа чаданабди гэхэ гү, али даяан бисалгажа чаданабди. Даяан бисалгасны ашаар билигын болдолтой болонобди. Тэгэхдэ эдэ гурван сургаалуудын нэгэниинь нэгээ хүсэлдүүлжэ байхыень харанабди.

Урда насануудтаа тон ихэ буян хуряасны ашаар энэ эрдэниг хүмүүн түрэл оложо түрсэн болонобди. Мүнөө номын бүтээл уни удаан явуулсаные эсэгэ урданы хуряасан энэ буянаас аша тусга оложо авах зэргэтэйбди. Үгы гэвэл, холын холо зай гаталжа, ирдэни сувдаар дүүрэн далайн эрьсдэ ирсэн аад, хоосон гартай буцсан урданы зондо адли болонобди. Хүны ирдэниг бие болвол оршолонто звонгты далай гаталха аргатай онгосодол адли болоно.

Товч тайлвар Дашидондов Самдан багша бэлдэвэ.

Учредители: Глава Республики Бурятия – Председатель Правительства Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия
И.о. ген.директора-гл. редактора - А.В.МАХАЧКЕЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА
Редакционная коллегия:
И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуйев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х. Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - зам.гендиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - бильд-редактор
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 - отдел социально-политических проблем
21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

Адрес редакции и издательства:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23.
ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс: 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия
Свидетельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г.
www.burinen.ru
e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 24.10.2012 в 16.00 - по графику; 31.10.2012 г. в 16.00 - фактически. Объем 4 п.л. Заказ №1530. Тираж - 4000 экз. Общий тираж изданий ИД «Буряад үнэн» - 8 700 экз. Цена свободная.

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. * Материалы на платной основе. Автор несет ответственность за представленные материалы. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя. Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

«Баатар Мэргэн – 2012» конкурсно

МЭРГЭН ГОДЛИИН ЗЭДЭЛЭЭН

Эртэ урда сагнаа хойшо бүрэд арад зон зулгы найхан зунай үедэ гү, али гэбэл намарай набшаһадай харшаганаан соогуур "Эрын гурбан наадандаа" ержэ хүхилдэдэг, зугалдаг байгаа. Харин мүнөөшье энэ ёһо заншалнай мартагдаагүй байһаниинь найшаалтай. Энэ нааданай нэгэ зүйл гэхэдэ, нур харбалга болоно. Нүүлэй хэдэн жэлэй хугасаа соо номо годлиин зэдэлээн бүрэд нютагуударнай бүришье эршэтэй болоһон ушарые тамиршадимнай ехэ ехэ мүрысөөнүүдтэ илаһан амжалтанууд али тодоор гэршэлжэ үгэнэ..

Забайкалиин хизаарай Агын тойрогой юрын бүрэд хүбүүн Тимур Тучинов Паралимпийн нааданай эгээл үндэр орьёлдо хүрбэ гэжэ бидэ булта мэдэнэбди. Иимэ ехэ харюусалгатай дэлхэйн тамиршадай наадануудта хоёрдохойе хабаадаха хуби золтой байшоо.

2008 ондо Хитадай Бээжэн хотодо болоһон Паралимпийн наадануудта нур харбалгаар ори гансаараа Росиин командые түлөөлжэ, 11-дэхи нуурида гараа хэн. Тэндэ найн амжалта туйлаашьегүй наа, урма зориггоо хухалангүй, бүри саашадаа эршэмтэйгээр хорилго хэжэ эхилэе бэлэй.

Энэ эрхим бэрхэ нур харбагша Тимур Тучинов Агын тойрогой дэмбэрэлтэй заяатай дасанай хажууда Амитааша нуурида Гонгор Шагдарович, Марина Батожаргаловна Тучиновтанай гэр бүлэдэ басаган эгэшингээ удаа хоёрдохи уринь боложо, алтан дэлхэй дээрэ мүнделһэн зол жаргалтай. Тэрэ гараха түрэхэһөө эрэмдэг бээтэниэ тоодо оролсодог. Удхалан хэлэбэл, Тимурай нэгэ хүлынь богони байжа, халта дохолоод ябадаг. Тимур хүбүүн бага балшар наһанһаа нүбэлгэн бэрхээрэ гэртэхиндээ ходо туһалдаг бай-

гаа. Үхэр малаа эдеэлүүлхэ, түлээ залһаа оруулха, уһаяа асарха гэжэ мэтын гэрэй ажалые жэншэдгүй хэдэг хэн.

Тимур хүбүүнэй аша габьяа хүбдүүд обогой уг гарбалай буянай хүсөөр бүрилдэн ерэншье байхадаа магад. Юуб гэхэдэ, Тимурай гэртэхин хойулан нур харбадаг, баһал амжалтануудые туйлаһан нэрэ солотой. Жэшээн, Этигелэй Хамба ламада зорюулагдаһан эрын гурбан нааданда бүрэд нур харбалгаар Тимурай абань Гонгор Тучинов түрүү нуури эзэлһэн алдартай.

Мүн лэ 2008 ондо Эрхүү хотодо үнгэргэдэһэн заншалта болоһон уласхоорондын "Алтаргана" нааданда хабаадажа, ялас гэмэ амжалта туйлаһан юм. Бүрэд угсаатанайнгаа нур нүлдые бүри дээшнэ үргэжэ ябаһан Тимур хүбүүнэй алдар солын амжалта тон элээр тодорхойлон үгэнэ ха юм даа. Оройдоол арбан дүрбэн наһатайһаа тэрэ нур харбалгада зориута зорижо, бээ хоризо эхилһэн. Нур харбалгаар спортын габьяата тренер, бэрхэ хоригшо, Агын тойрогой Догой нютагнаа уг гарбалтай Дашинама Норбоевой уда-ридалга доро нур харбалгада түрүүшын алхамуудые хэжэ эхилһэн аза талаантай. Тиигэжэ 2004 ондо Тимур тойрогой найр нааданда хабаадажа, илалта туйлаад, автомобиль шүүжэрхиһэн урма баяртай юм. Тиигэһээр Тимур шанга гэшын мүрысөөнүүдтэ хабаадажа эхилээд, хойно хойноһоонь талаан бэлигээ мүлжэ, найн дүнгүүдые харуулжа захалаа хэн. Туйлажа эхилһэн амжалтануудайнгаа түлөө нэн түрүүн, тэрэ спортын мастерта кандидат, удангүй "Росиин спортын мастер" гэнэн нэрэ ээрэгдэ хүртөө.

2005 ондо Тимур Тучинов Росиин чемпионатта мүнгэн медаль абаһан. Тэрэшэлэн 2006 оной эхиндэ тэрэ Европын үбэлэй чемпионатта шүүгээ. Харин Ти-

мурай ехэ ехэ мүрысөөнүүдтэ туйлаһан илалтанууд сэгнэгдэжэ, "Спортын габьяата мастер" гэнэн үндэр нэрэ зэргэ энэ ондо олгогдоо бэлэй. Бээ хайрлангүй, хорилго хэжэ, 2009 онһоо хойшо бүхы хабаадаһан мүрысөөнүүдтэ шангай нуури эзэлһэн хүбүүндэ үшөө дахин алдар соло үресе. Бүхы мүрысөөнүүдтэ абаһан медаль шангуудын ханаар дүүрэн гэрэй шэмэг болонхой. Нур харбалгаар хорилго хэжэ эхилһээр тэбхэр арбан жэл болохоёо байна.

Паралимпийн наадануудта Тимур Тучинов хоёрдохойе хабаадажа, түүжэ домогой хуудаһанда ороод, бүхы бүрэд угсаатанаа, илангаяа Забайкалиин хизаарай, Агын тойрогой арад зоноо баясуулба, урмашуулба гэшэл даа.

Лондондо Тимур бүхы арга, хаба шадалаа, бэлиг хүсээе харуулжа, Урда Солонгосой, Украинын, Америкын харбагшадые илажа, финалда орохо заяан хуби дайралдаа. Финалда тэрэ Новороссийск хотын, суг хамта Росиин командын бүридэлдэ ороһон Олег Шестаковтой уулзахадаа, 7:3 гэнэн тоотойгоор нүхэрөө булижа, одоол Паралимпийн алтан медальда хүртэһэн талаан заяатай. Зүгөөр

командын тоосоондо Росиин тамиршад баһал алтан мелаль абажа шадаа. Иигэжэ Тимур Тучинов хоёр алтан медаль яларуулаад, маанадаа баясуулжа байһандань омогорхонгүй яалайб.

Энэ тамиршамнай өөрын мэргэжэлтэй, ажалтай ябаһан. 2010 ондо медицинскэ училищи амжалтатай дүүргээд, түрэл нютагайнгаа эмшэлгын газарта ажалай намтар эхилһэн байна. Ажал хэжэдэ оролдосотой, нютаг зонийнгоо магтаал хайрада хүртэдэг хэн. Ушарын гэхэдэ, тарилга хэжэдэ зөөлэн гартай, нэгашье үбшэнгүйгөөр тарижархиха, шадамар бэрхэ аргашан байгаа. Теэд энэ эмшэн мэргэжэлээрэ тиймэшье удаан хүдэлөөгүй. Саашадаа Тимур хүбүүн нур харбалгын хорилгодо шунган орохоёо шийдээ хэн. Иигэжэ нэгэ бага сүлөөтэй боложо, шанга эри лтэтэйгээр хорилго хэжэ эхилээ. Тиймэһэн хэдэн жэл соо оролдоһон хүсэл эрмэлзэлын, одоошье Лондондо болоһон Паралимпийн наадануудта аргагүй ехэ нүлөө, туһа боложо үгөө гэшэ.

Аяр холын хари гүрэн Лондон хотодо манай хүбүүн Тимур Тучинов энэ бүмбэрсэг дэлхэй дээрэ нуудаг үсөөхэн бүрэд угсаатанай нэрэ нүлдые, дали жэгүүрье улам дээшнэ үргэжэ ерэнэн алдар суутай. Бүрэд хүбүүнэй иимэ ехэ илалта туйлаад байхадань, бидэ дэлгэр сэдхэлһээ доро дохин амаршалаад, эгээл найхан энхэ жаргал үрэлнэбди. Номо годлишини мэргэн солоор мандажа байг!

Һананан хүсэлэйш хэнзэлэн һара нарандал толорог. Мэргэн годлиин зэдэлээн Манай Тимурай соло болог!
Цыденжаб ЦЫРИТОРН,
поэт, Росиин Уран зохёолошодой холбооной гэшүүн, Бүрэд Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

ХАНИ БАРИСААТАЙГААР АЖАҺУУНА

Саха-Яхад Республикын ниислэл хотодо АжаҺуудад буряадууд үндэһэн соёлой нэгэдэл байгууланхай. Энэ нэгэдэл байгуулагдаһаар 20 жэл болонхой. Ехэ урагшатайгаар хүдэлжэ байдаг нэгэдэл Сагаан нарын, Сурхарбаанай болон бусад найр наадануудые эмхидхэжэ үнгэргэнэ.

Нютагнаа холо ажаҺуудад буряадууд түрэл тоонто, аха дүүнэрээ, түрэл гаралаа һанадаг гэшэ. Тиймэһэн иимэ һайндэрнүүдтэ олоороо сулгаржа, бэе бээтээе уулзажа, хөөрөлдөжэ, сэдхэлээ ханадаг заншалтай. Хари газарта байһан тэдэндэ иимэ уулзалганууд ехэ сэнтэй, зүрхэ сэдхэлдэнэ баяр түхөөдөг юм.

Якутск хотодо ажаҺуудад буряад угсаатанай сулгарха тусхай таһалга бии. Һүнэй заводой хүтэлбэрилэгшэд предприятияин байшан соо тэрэниэ таһалжа үгэнхэй. Сүлөөтэй сагтаа нютагаархиднай тэндэ ерэжэ, хэрэг ябуулгануудаа зүбшэдэг, шийдхэдэг байна.

Ниислэл хотын Һүнэй заводто манай яһатанай түлөөлэгшэд олон хүдэлнэ. Эндэ һонирхолтой уулзалганууд болоо. Түгнын талын хүбүүн Батор Батуевтай уулзажа хөөрөлдэһэн байнаб. Тэрэ нэрлэгдэгшэ заводто хүдэлжэ эхилһээр арбаад шахуу жэл болоо. "Заводой продукция найн шанартай, хүнүүд ехэ дураатайгаар худалдажа абадаг. Магазинууд ехээр худалдан абана" гэжэ тэрэ хөөрөө. Хоёр-гурбан жэлһээ тэдэ гэр бүлөөрөө нютагаа бусаха ханаатай.

Хангай ехэ ой тайгатай, хада-та Захамин нютагай Дэмбрэл Дашиева Якутск хотын Һүнэй

Арсалан Номтоев

заводой эзэгэй хэдэг цехтэ 7 жэлдэ хүдэлдэг. «Холо ябахата, нютаг ханадана, тиихэдэнэ нютаг зоной нэгэдэлдэ ерэжэ, бэшэ хүнүүдээр уулзажа, һанаагаа амардагби», - гэбэ.

Нютагнаа холо ябахатаа, бэе бээе дүнгэжэ, туһалжа ябаха хэрэгтэй гэжэ Бато Жанаев хэлээ. Тэрэ аяр холын 1984 ондо Зүүн Сибирийн технологическа институт дүүргэжэ, инженер-механик мэргэжэлтэй болоод, Яхад Республика хүдэлхээе ерээ. Б.Б. Жанаев хани нүхэртээе, хоёр хүүгэдтээе иишэ зөөжэ ерээд, ажалайнгаа намтар эхилээ. Якутск хотын хилээмэнэй заводой ахамад инженерээр хүдэлнэ.

Тэрэниэ хани нүхэр Галина Мункуевна Жанаева 18 жэлэй туршата Саха-Яхад Республикын худалдаа наймаанай эмхидэ ажаллана. Буряадуудай нэгэдэлдэ шадал зэргээрэ туһаламжа үзүүлжэ байдаг. Энэ гэр бүлэ жэлэй хоёр дахин ерэжэ байдаг.

- Хэжэнгэ нютагтамнай Бурхан багшын хүмэ арамнайлахадань, Бадатан гэжэ айлһаа 100 мянган түхэриг үргөө һэмди. Нютагтаа дасан, субарга бүтээлгэдэ оролсожо, шадал зэргээрэе буян үйлэдэжэ байдагбди, - гэжэ Бато Бадмаевич Жанаев хэлэнэ. - Нютагай үргэмжөөр, эжы абын буянаар найн ябана гэшээбди.

Үнгэрһэн зуун жэлэй 70-80-яад онуудаар технологическа институт дүүргэһэн олон хүбүүд, басагад Саха-Яхад Республика руу хүдэлхөөр зууршалгадан юм. Тэдэ ажахын алишье һалбарыда хүдэлжэ, дээдэ гарай мэргэжэлтэд болонхой. Тэдэнэй зариманиинь мэргэжэлээ дээшлүүлһээр, хүтэлбэрилхы тушаалнуудта хүдэлнэ. Мухар-Шэбэрий аймагай Шэнэһэтэ нютагай Николай Сандакович Батуев 1980 ондо иишэ ерэнэн байна. Барилгашан мэргэжэлтэй 8 хүн хүдэлхээе ерээ. Дотоодын хэрэгүүдэй албанай ветеран, мүнөө хубиин харуулай эзэн Н.С.Батуев эндэ нютагжанхай.

Ехэ хүйтэн болодог газарта ажаҺуудад нютагаархиднай хоорондоо этбэй ажаҺууна. Олоһоонь хубиин олзын хэрэг эрхилнэ. Якутск хотодо 400 мянган хүн ажаҺууна. Эндэ буряад арадай эдеэнэй дээжэ болохо бууза дүрбэн газарта хэдэг. Түбэй дэлгүүрэй хажууда оршодог буузын газарай ээдын Ага нютагнаа уг гарбалтай. Тогоошод Сэндэма Дугаржапова, Татьяна Ханжаева болон бусад эндэ сүлөө тухагүй ажаллажа байгаа.

Буряад угсаатанһаа гадна ондо яһатанай түлөөлэгшэд буузын амта үзэхээе иишэ ородог байна.

Якутск хотодо ажаҺуудад нютагаархидтай уулзаха хэрэг-

Буряад басагадай бууза амтатай

Авторай фото-зурагууд

тэм Арслан Номтоев ехэтэ туһалаа. Тэрэ эндэхи буряадуудай нэгэдэлэй түрүүлэгшэ юм. Холын хараа бодолтой, аха хүнүүдые хүндэлжэ ябадаг залуу хүтэлбэрилэгшэ нийтын ажал ябуулжа эхилһээр хоёр жэл болонхой. Хотын хэмжээндэ Сагаан нарын һайндэр, Сурхарбаан эмхидхэжэ үнгэргэнэ. "Буряад хүбүүд, басагадаа суглуулжа, клуб байгууланхайбди" - гэжэ Арслан Номтоев хэлээ.

Энэ хотодо 4 мянган буряадууд ажаҺууна. Бүхыдөө Саха-Яхад Республикада 9 мянган буряад тоологдоно. 1991 ондо эмхидхэгдэһэн нэгэдэлэй түрүүлэгшээр элдэб жэлнүүдтэ Б. Степанов, Л. Бадмаев, К. Ускеев, Н. Андриянова, А. Иринецеев, Р. Заянова, Э. Сотникова хүдэлөө.

Энэ республикада ажал хэрэгээрэ алдаршаһан буряад яһатанай түлөөлэгшэд олон. Мелиорацийн министр байһан П.М. Упхолов, Якутск хотын хүндэтэ эрхэтэн, ЖКХ-гай габьяата

хүдэлмэрилэгшэ М.Н. Шантагарова, Саха-Яхад Республикын габьяата артист Д.Р. Тарбаев, МЧС-эй министр байһан В. М. Шомоев, Якутск хотын Дүүмын депутат, зөөрийн харилсаануудай талаар министрэй орлогшо байһан В. П. Доржиев болон бусад.

Нэгэдэлэй үүсхэлээр буряад хэлэндэ хургаха амаралтын үдэрэй хургуули эндэ байгуулаха ханаатай. Холо байһан нютагаархиднай дороһоо ургажа ябаһан залуу үетэнөө буряад арадайнгаа түрэлхи хэлэндэ, ёһо заншалнуудта хургаха түсэбтэй байна.

Хүсэһэн зориһоноо бээлүүлжэ шададаг, урагшаа ханаатай, юунһээшье тунхарыдагүй нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэтэй болонхойбди гэжэ Н. С. Батуев, Б.Б. Жанаев гэшэд хэлэнэ хэн.

Якутск хотын буряадуудай нэгэдэлдэ һайн хэрэгүүдые үүсхэжэ, эдэбхитэйгээр хүдэлжэ байхыень хүсэе.

Лариса ДОРЖИЕВА.